

SPANNING

DIE WENDE

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 9, oktober 2009

DIE WENDE

In november is het twintig jaar geleden dat er een einde kwam aan het zogeheten 'reël bestaande socialisme'. Het IJzeren Gordijn tussen Oost- en West-Europa en de muur die Duitsland verdeelde vielen na een tamelijk geweldloze opstand van de bevolking.

Sinds de val van de muur, sinds *Die Wende* zoals onze oosterburen die gebeurtenis noemen, is er veel veranderd. Oude partijbonzen deden een flinke greep in de kas en westerse bedrijven vestigden zich in het voormalige Oostblok. Onder druk van internationale kapitaalverschaffers nam de overheidsinvloed op de economie snel af. Alle sociale voorzieningen op de mestvaalt; alle goede dingen die er voorheen zeker wel waren moesten het veld ruimen. Dáár hadden de mensen niet voor gestreden.

Rechts roerde in diezelfde jaren de trom. Nu was volgens hen bewezen dat een andere maatschappij niet kan; het kapitalisme is het beste dat de mensheid heeft bereikt en zal bereiken. De huidige crisis toont echter dat we hier de nodige vraagtekens bij kunnen zetten. Willem Bos plaatst die in zijn bijdrage. Sjaak van der Velden schrijft over de achtergronden bij het ontstaan van De Muur, die 70 jaar terug gaan in de tijd. De Duitse eenwording heeft na

een moeizaam proces ook geleid tot een eenwording van links maar eenvoudig was dat niet. Tot op de dag van vandaag zijn de verschillen tussen mensen uit oost en west binnen Die Linke merkbaar. Deze tegenstelling komt naar voren in de interviews met twee vertegenwoordigers van oost en west binnen Die Linke door Hans van Heijningen en Rob Janssen. In Nederland worstelde de SP met haar identiteit; Tiny Kox beschrijft hoe dat die strijd leidde tot een nieuwe visie op het socialisme. Vrij van alle oude dogma's. Oud-redacteur van *Spanning* Arjan Vliegthart is niet alleen SP-senator maar sinds kort ook doctor. Hij promoveerde op *Transnational Forces and Corporate Governance Regulation in Postsocialist Europe* en schrijft over De ineenstorting van het communisme en de uitdaging voor links in Oost-Europa.

De terugkeer naar een samenleving zonder staatsinvloed over de economie leidt tot een onmenselijke maatschappij of er nu vrijheid heerst of niet. Daar staat tegenover dat socialisme zonder vrijheid of het nu reëel bestaand is of niet, geen socialisme is. In het Rijke Rooie Leven laat Elisabeth Spaans zien dat dit eigenlijk geen nieuw idee is. Al tijdens de Russische revolutie van 1917 had Rosa Luxemburg zo haar bedenkingen.

In deze *Spanning* staan nogal wat Duitse afkortingen genoemd. Hieronder een lijstje met die afkortingen en de volledige namen.

- CDU (Christlich Demokratische Union Deutschlands, 1945-heden)
- CSU (Christlich-Soziale Union, 1945-heden; zusterpartij van CDU. Slechts in Beieren actief)
- DDR (Deutsche Demokratische Republik, 1946-1989)
- DKP (Deutsche Kommunistische Partei, 1946-heden. In 1956 verboden, in 1971 heropgericht)
- FDP, Freie Demokratische Partei, 1945-heden)
- KPD (Kommunistische Partei Deutschlands, 1918-1946)
- PDS (Partei des Demokratischen Sozialismus, 1989-2005)
- SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, 1946-1990; ontstaan uit fusie tussen KPD en SPD in de DDR)
- SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, 1891-heden)

INHOUD

- 3 **70 JAAR STRIJD TUSSEN OOST EN WEST**
- 9 **DE TERUGKEER VAN DE GESCHIEDENIS**
- 12 **DE WONDERBAARLIJKE OPKOMST VAN HET NIEUWE SOCIALISME IN NEDERLAND**
- 17 **TUSSEN HAMER EN SIKKEL EN DE NEOLIBERALE UITVERKOOP**
- 20 **NIEMAND WIL DE MUUR TERUG**
- 26 **VRIJHEID EN GELIJKWAARDIGHEID SAMEN VERWEZENLIJKEN**
- 29 **HET RIJKE ROOIE LEVEN**
- 32 **OPINIE**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

F (010) 243 55 66

E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Foto cover

Stéphane Duroy / Agence VU / HH

70 JAAR STRIJD TUSSEN OOST EN WEST

Tekst: Sjaak van der Velden

De Berlijnse muur viel in 1989 toen duizenden mensen uit Oost- en West-Berlijn haar te lijf gingen en stukken ervan afbraken. Zo goed was de kwaliteit nou ook weer niet. Het was een massafeest dat door miljoenen over de hele wereld met enthousiasme werd begroet. Er kwam een eind aan het 'reëel bestaande socialisme', en de muur was daarvan hét symbool. De geschiedenis van de muur begon ruim zeventig jaar eerder, nog een stuk verder naar het Oosten. In Rusland joegen duizenden mensen de tsaar weg, namen de macht over en begonnen aan een project dat in grote delen van de wereld met enthousiasme werd begroet. Het was het begin van het 'reëel bestaande socialisme'. Ergens in de zeven decennia die daarop volgden ging er iets goed fout.

Het is 1917. De wereld zucht al ruim twee jaar onder een wereldoorlog. Europese landen die elkaar al tientallen jaren beconcurreren om land en grondstoffen zijn verwikkeld geraakt in een onontwarbare kluwen van bondgenootschappen. De oude koloniale mogendheden Engeland, Frankrijk en natuurlijk ook Nederland zagen zich geplaagd tegenover de opkomst van nieuwe staten en dan vooral Duitsland. De nieuwkomers wilden ook meedoen aan het verdelen van de wereld om de groeiende kapitalistische economie te stimuleren. Een opeenvolging van kleine conflicten leidde na een onbenullige moordaanslag op de kroonprins van Oostenrijk-Hongarije tot een oorlog waarin vele miljoenen het leven lieten.

Aan het begin van de strijd bestond er in vrijwel alle landen groot enthousiasme. De soldaten die naar het front gingen, werden door juichende mensenmassa's uitgeleide gedaan. Ook de meeste sociaal-democratische partijen deelden in deze nationalistische euforie, wat door radicaal-linkse mensen het verraad van de sociaal-democratie werd genoemd. Al snel kwamen veel mensen terug van hun oorspronkelijke enthousiasme, want de oorlog bleek een ongekend verschrikkelijk karakter te hebben. Moderne tanks, gifgas, de eerste vliegtuigen; de romantiek van de oorlog bleek niet te bestaan. Bovendien veroorzaakte de oorlog een uitputting van de economie en armoede voor grote groepen mensen.

De volkeren van de oorlogvoerende landen zagen al snel hun fout in. Her en der braken muiterijen van soldaten uit. Stakingen en voedselrellen waren aan de orde van de dag. Ook in Nederland, dat neutraal was gebleven maar wel de gevolgen van de oorlog ondervond.

DE RUSSISCHE REVOLUTIE

In het tsaristische Rusland braken begin 1917 ook voedselrellen uit. De onvrede was zo groot dat de roep om een

Foto: Daniel Biskup / laif / Hollandse Hoogte

andere regering de val van de tsaar inluidde. Een massale staking in de steden kreeg de steun van de soldaten die waren opgetrommeld om de bevolking in bedwang te houden, want die soldaten voelden ook niet veel meer voor de oorlog. Na enkele dagen ontwikkelde de staking zich in februari tot een revolutie en trad de tsaar af. Er kwam vervolgens op initiatief van de Doema (het parlement) een Voorlopige Regering (VR) waarin de socialist Kerenski de leiding had. Omdat Kerenski de oorlog wilde voortzetten, hield de onvrede aan. Sterker nog, de revolutie die de tsaar dwong om af te treden ging verder. Naast de VR ontstond een schaduwregering van sovjets. De sovjets waren raden van arbeiders en soldaten, en later ook van boeren. Het idee voor dit soort raden stamde uit de mislukte revolutie

van 1905, maar leefde nu weer op. Omdat de oorlog voortgezet werd door Kerenski wonnen de leden van de linkse stroming binnen de Russische sociaal-democratie, de Bolsjewieken, aan invloed. Aanvankelijk waren ze slechts klein maar hun leus *Alle macht aan de Sovjets* en hun consequente verzet tegen de oorlog maakte de groep van Lenin en Trotski mateloos populair. De steun aan de sovjets was vooral een tactische keuze want Lenin en de zijnen waren ervan overtuigd dat een partij van het nieuwe type zoals zij dat noemden de arbeiders en boeren moest aanvoeren. Niet de arbeiders zelf maar een partij van beroepsrevolutionairen moest voor die arbeiders de macht overnemen. Eind oktober 1917 namen de Bolsjewieken de macht ook daadwerkelijk over, wat werd ondersteund door de gezamenlijke sovjets.

ALLEEN OP DE WERELD

De revolutie was niet alleen een politieke machtsovername. De hele samenleving was in beroering. Kunstenaars ontwikkelden nieuwe ideeën, vrouwen riepen om emancipatie en fabriekscomités zetten hun bazen af en namen de macht in de bedrijven over. Op het platteland verjoegen arme boeren de grootgrondbezitters en bezetten de landerijen. Het enthousiasme onder veel arbeiders en linkse intellectuelen in de rest van de wereld voor deze machtsovername was groot. Vele duizenden vertrokken zelfs naar Rusland om daar de revolutie te ondersteunen. Dat had te maken met de opstandigheid die overal toenam en er in Nederland toe leidde dat zelfs Troelstra, de leider van de sociaal-democratie, opriep tot een revolutie. De Bolsjewieken voelden de maatschappelijke onrust goed aan. Het was overigens zo dat de ontwikkelingen in de steden niet altijd goed aansloten op wat er op het immense platteland gebeurde. Natuurlijk, de boeren onteigenden hun landheren, maar ongeletterd als ze waren gingen de artistieke en feministische gedachten aan hen voorbij. Grote delen van de plattelandsbevolking vonden het maar niets, al die veranderingen. Ze vreesden ook de goddeloosheid van Lenin en zijn kameraden. De tegenstanders van de revolutie, de aanhangers van de tsaar, de grootgrondbezitters en de kapitalisten maakten gebruik van die angst. Daar kwam bij dat de nieuwe regering vrede sloot met Duitsland wat de voormalige bondgenoten verleidde tot gewapende strijd tegen de Sovjet-regering. Zo ontstond een bonte coalitie van tegenstanders van de revolutionaire regering die gewapenderhand trachtte de Bolsjewieken weer uit het zadel te helpen. Er bleef Lenin en Trotski niets anders over dan het instellen van een militaire regering. Deze stap zette andere aanhangers van de revolutie ertoe om zich ook tegen de Bolsjewieken te verzetten. Anarchisten in de Oekraïne, matrozen in Kroonstad en duizenden stakers in het hele land vormden naast de contrarevolutionaire en interventielegers een bedreiging. Alle hoop was gevestigd op revolutie in de rest van Europa en dan vooral Duitsland. De revolutie daar werd echter met steun van de sociaal-democraten neergeslagen, wat wel het tweede grote verraad van de sociaal-democratie is genoemd. De Bolsjewieken stonden er alleen voor en wisten slechts met gebruikmaking van terreur de macht te behouden. In 1923 was zo op enkele haarden van onrust na de macht van

de Bolsjewieken, die zich inmiddels Communistische Partij van de Sovjet-Unie noemden, definitief gevestigd.

LINKSE KRITIEK

Niet alle marxisten waren gelukkig met de ontwikkelingen in Rusland. Een aanzienlijke groep was van mening dat het vestigen van een socialistische maatschappij niet op terreur door een relatief kleine partij gegrondvest mocht zijn. Ook het idee dat een socialistische samenleving tot stand zou kunnen komen in een onderontwikkeld land als Rusland en dat dit land het ook nog alleen zou kunnen, ondervond veel kritiek. Dat was immers strijdig met de oude gedachte dat het socialisme uit het ontwikkelde kapitalisme voort zal komen en dat het socialisme een internationale beweging is.

Bekende namen onder de criticasters zijn Rosa Luxemburg (zie elders in deze Spanning), de Nederlandse sterrenkundige Anton Pannekoek en zijn landgenoot, de dichter Herman Gorter. De laatste schreef zijn toen beroemde *Open Brief aan kameraad Lenin*¹ waarin hij zich duidelijk uitsprak tegen de ideeën van Lenin en zijn communistische partij. De kritiek baatte echter niet, want volgens het principe 'de winnaar heeft altijd gelijk' sloten de meeste marxisten zich aan bij de communistische partijen. Pannekoek en Gorter en aanzienlijke groepen gelijkgestemden in Duitsland en Italië namen afscheid van de communistische partijen, maar niet van het marxisme. Anarchisten die zich aanvankelijk achter de revolutie hadden opgesteld, waren nog teleurgestelder. Zij zagen hun wantrouwen tegen marxisten andermaal bevestigd want ook onder hun aanhangers vielen vele duizenden doden van de rode terreur.

STALIN, DE RODE TSAAR

Na de dood van Lenin in 1924 bleek het niet zijn gedoodverfde opvolger Trotski te zijn, maar Stalin die de touwtjes stevig in handen nam. De strijd om de opvolging ging bepaald niet zachtzinnig. Tegenstanders van de man van staal werden aan de kant gezet en steeds minder was er in de Sovjet-Unie sprake van vrij debat. De kritiek van Trotski op het sovjetbewind kwam trouwens wel een beetje laat. Eerst zette hij zelf een terreursysteem op en toen zich dat tegen hem keerde, kwam hij in verzet. Datzelfde kan van wel meer latere oppositionelen worden gezegd. Ze zagen pas in wat een onmenselijke terreur er heerste toen ze zelf slachtoffer werden, terwijl ze er daarvoor van harte aan meededen.

Veel tegenstanders van de communistische partij kwamen in werkkampen (de Goelag) terecht waar zij gratis meewerkten aan de ontginning van Siberië. Zij vervulden zo de rol die slaven en onteigende boeren speelden bij het opbouwen van het startkapitaal voor het westerse kapitalisme (in marxistische termen de oorspronkelijke accumulatie). Dat kapitaal werd aangevuld door de gedwongen collectivisatie van de landbouw en een voor boeren ongunstige prijsbeleid.

Het bewind onder Stalin leverde niet alleen slachtoffers op. De centraal geleide economie groeide gigantisch, er kwam gratis onderwijs voor iedereen en terwijl in de westerse wereld in de jaren dertig grote werkloosheid ontstond was daarvan in de Sovjet-Unie geen sprake. Dat was dan ook de reden dat in het kapitalistische westen en de onderontwik-

Moskou, 23 augustus 1939. Molotov tekent het pact; Von Ribbentrop staat achter hem terwijl Stalin toekijkt.

kelde landen velen vol ontzag opkeken naar Rusland. Het Sovjetsysteem leek met zijn planmatige economie een geduchte concurrent voor het kapitalisme met zijn vrije concurrentie.

Niet iedereen was daar natuurlijk blij mee. Omdat de Bolsjewieken bedrijven hadden onteigend en de eigenaars niet compenseerden stelden deze 'slachtoffers' van de revolutie zich fel op tegenover de Russische regering. Een berucht voorbeeld van zo iemand is Henry Deterding van Shell, die zich ontwikkelde tot een enthousiaste aanhanger van Hitler. De autofabrikant Henry Ford was een andere steunpilaar van de fascist.

HITLER TEGEN DE COMMUNISTEN

Duitsland dat de Eerste Wereldoorlog had verloren en door de winnaars zwaar was gestraft, zat economisch aan de grond. Toen daar de crisis van de jaren dertig bij kwam, raakten grote delen van de bevolking op drift. Er moest iets gebeuren, de schande van de nederlaag moest worden uitgewist en de schuldigen van de crisis bestraft. De schande kon worden bestreden door de voormalige winnaars terug te pakken. De schuldigen van de crisis werden gezocht in het financiële kapitaal en nog makkelijker in een bevolkingsgroep die model kon staan voor slechte bankiers: de joden.

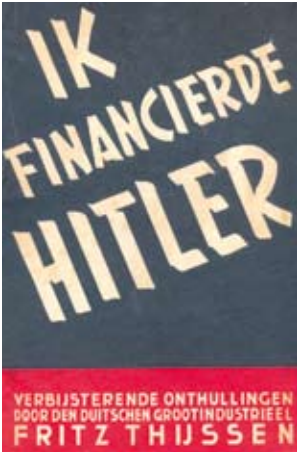
Kleine groepen rechtse vechtersbazen (Freikorpsen)

verbonden zich met rechtse ideologen. Ze vormden een scala aan rechtse partijen die uiteindelijk uitmondde in de Nazipartij van Hitler.

Deze partij had een aantal speerpunten waaronder de al genoemde revanche voor de Duitse nederlaag en jodenhaat.

Na het aan de macht komen van Hitler ontketende zijn bewind ook een niets-ontziende strijd tegen communisten, sociaal-democraten, en andere linkse krachten. Deze strijd tegen alles wat links was zorgde voor brede steun onder Duitse industriëlen. Ondanks het revanchisme en het feit dat Duitsland zich niet hield aan het opgelegde verbod zich te bewapenen zagen heel wat westerse regeringen liever Hitler aan de macht in Duitsland dan Stalin in de Sovjet-Unie. Dat ging zover dat geregeld stemmen klonken dat het wel mooi zou zijn als Duitsland en Rusland elkaar zouden bestrijden. Rusland dat door de interventie van 1918 erg achterdochtig was, besloot dat voor te zijn en sloot een verdrag met de Duitsers. In dit verdrag verdeelden Duitsland en Rusland een deel van Oost-Europa onder elkaar.

Uiteindelijk mocht het echter niet baten. Hitler-Duitsland viel nadat het grote delen van Europa had bezet ook de Sovjet-Unie binnen. Slechts een bondgenootschap van vrijwel alle landen tegen Duitsland bleek in staat om een eind te maken aan de Duitse opmars en de Tweede

De autofabrikant Henry Ford was een andere steunpilaar van de fascist

Wereldoorlog die tussen de 50 en 70 miljoen doden had gekost. Weer stonden overwinnaars voor de vraag wat ze met Duitsland aan moesten.

EUROPA VERDEELD

Al tijdens de gevechtshandelingen overlegden de leiders van de grote geallieerde landen Rusland, Engeland en de Verenigde Staten met elkaar over de toekomst. Voor Rusland stond één ding als een paal boven water. Rusland was in betrekkelijk korte tijd twee keer binnen gevallen door westerse landen, dat mocht niet nog een keer gebeuren. Stalin kreeg tijdens de gesprekken met Churchill en Roosevelt voor elkaar dat er een soort buffer tussen de Sovjet-Unie en het westen zou worden gevormd. Er werden strikte afspraken gemaakt over de invloedssferen van de beide grote machtsblokken die na de oorlog waren overgebleven, het Westen onder leiding van de Verenigde Staten en het Oostblok onder leiding van de Sovjet-Unie. Doordat de Russen een groot aandeel hadden gehad in de nederlaag van de Duitsers waren communisten tamelijk populair onder de westerse bevolking. In Nederland bijvoorbeeld behaalden de communisten in 1946 ruim 10 procent bij de Kamerverkiezingen van dat jaar, in België

bijna 13 procent, en in Frankrijk 28,8 procent. In Griekenland waren de communisten zo sterk dat het op een burgeroorlog uitdraaide. Met de hulp van Engelsen en Amerikanen wonnen de monarchisten de strijd echter. Westerse regeringen vreesden een herhaling van de revoluties die na de Eerste Wereldoorlog waren uitgebroken. Men zette alles op alles om dat te voorkomen. Daarom startte de VS een grootschalig economisch hulpprogramma, de Marshall-hulp, voor de Europese landen. De meeste landen maakten een begin met de opbouw van een verzorgingsstaat om de bevolking tevreden te houden. Voor de zekerheid zetten regeringen en geheime diensten ook stevige repressie in tegen stakers en andere actievoerders².

Aan de oostelijke kant van wat inmiddels het IJzeren Gordijn werd genoemd waren de ontwikkelingen anders. De Sovjet-Unie verbood de landen in zijn invloedssfeer gebruik te maken van de Marshall-hulp en overal kwamen communistische partijen aan de macht. Dat ging niet zonder slag of stoot. In Tsjecho-Slowakije hadden de communisten weerstand te overwinnen, maar in 1948 kwam daar een Rusland welgezinde volksdemocratie tot stand. In andere landen (Albanië, Roemenië, Bulgarije, Hongarije) ging het soepeler. In Joegoslavië kwamen ook communisten aan het bewind, maar omdat zij zelfstandig de Duitse bezetter hadden verjaagd konden zij zich onder leiding van Tito onafhankelijk ten op zichte van Moskou opstellen. In 1949 kwam de Communistische Partij van China aan de macht en vergrootte daarmee het deel van de wereld dat tot het 'socialistische blok' behoorde. In wat toen de derde wereld werd genoemd groeide de sympathie voor het sovjetmodel van ontwikkeling zienderogen. In veel landen ontstonden bevrijdingsbewegingen die zich verzetten tegen de koloniale mogendheid. Communisten namen daarin vaak het voortouw, wat de westerse regeringen flink zenuwachtig maakte. Een aantal keren dreigde de Koude Oorlog tussen de twee blokken te ontaarden in een echte oorlog. In 1950 kwamen

GESCHIEDENIS VAN HET OOST-WEST CONFLICT

1917 Russische revolutie.
1918 november, einde Eerste Wereldoorlog, interventie in Rusland door Amerikanen, Engelsen, Japanners, en Tsjechen.
november, Duitse revolutie. In januari **1919** neergeslagen.

1920 Rode leger verslaat contrarevolutionaire en interventie legers. Macht Bolsjewieken geconsolideerd.
1936 Spaanse burgeroorlog. In **1939** overwinning door Franco met steun van Duitsland en Italië.

1939 23 augustus, Molotov-Ribbentropact tussen Duitsland en Rusland.
1941 22 juni, Duitsland valt de Sovjet-Unie binnen.

1945 4 februari, conferentie van Jalta over toekomst Europa, **17 juli**, conferentie van Potsdam, over verdeling van Duitsland in vier invloedssferen, **6 augustus**, atoombom op Hiroshima.

1946 Burgeroorlog in Griekenland. De communisten worden uiteindelijk verslagen door nationalist die steun kregen van Engeland en de VS. **5 maart**, Winston Churchill spreekt over het IJzeren Gordijn.

1947 16 april, Bernard Baruch, Amerikaans adviseur, spreekt over de Koude Oorlog.

1949 April, oprichting NAVO, **1 oktober**, stichting Volksrepubliek China.

1950 25 juni, begin Korea-oorlog.

1953 Arbeidersopstand Oost-Berlijn.

ze in Korea tegenover elkaar te staan. Drie jaar duurde die oorlog waaraan ook Nederlandse soldaten deelnamen. Het was een relatief klein regionaal conflict, maar wel een met twee miljoen doden. Ook in 1961 dreigde een oorlog toen de Sovjet-Unie raketten plaatste op het grondgebied van bondgenoot Cuba. De Amerikaanse president Kennedy dreigde met een oorlog als die raketten niet zouden worden verwijderd, maar zover is het niet gekomen omdat de Russen inbonden.

DESTALINISATIE

In de jaren vijftig was de Sovjet-Unie zeker geen land dat op de rand van de afgrond stond. Als een machtig teken zagen velen over de hele wereld het moment dat een Russische raket de ruimte in ging. De Spoetnik in 1957 en de eerste mens in de ruimte in 1961 maakten de Russische macht duidelijk. Op andere gebieden, cultuur en wetenschap, maakte de SU nog steeds een ontwikkeling door die mensen aan de andere kant inspireerde.

Toch rommelde het in het Oostblok. In 1953 kwamen Oost-Duitse arbeiders massaal in opstand tegen de regering, en in 1956 brak een opstand in Hongarije uit. De levensomstandigheden voor de gewone man en vrouw waren minder rooskleurig dan gewenst. Ook het gebrek aan persoonlijke en politieke vrijheid riep regelmatig weerstand op. Dergelijke onlustgevoelens vermengden zich met een andere ontwikkeling. De oude kaders, de mensen die de Russische revolutie nog hadden meegemaakt, verdwenen langzaam van het toneel. Zo blies in 1953 ook Stalin de laatste adem uit.

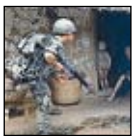
De nieuwe leidinggevenden wilden onder de druk van de communistische partij uit. Deze geprivilegieerde bureaucratistische klasse stelde andere eisen aan de maatschappij dan de oude partijrotten³. Onder druk van deze managers zagen de leiders van de communistische partij in dat er zaken moesten veranderen. In 1956 hield Chroesjtsjov een geheime toespraak op het partijcongres van de partij waarin hij de opgebouwde mythes rond Stalin ontzenuwde. Deze toespraak was het begin van het einde. Hoe meer

leiders van de Sovjet-Unie afweken van de oude lijn, hoe meer de onrust in het Oostblok toenam. De toespraak van Chroesjtsjov leidde tot een scheuring in de communistische wereldbeweging. Het meest in het oog springende was dat China vanaf eind jaren vijftig zijn eigen gang ging. Ook in westerse communistische partijen werd de in die kringen vaak geroemde eenheid in de communistische beweging verbroken. De Nederlandse partijleider Paul de Groot was zo boos over de onthullingen door Chroesjtsjov dat hij hem met een kwinkslag 'Knoeichef' noemde.

ONRUST EN ECONOMISCHE CRISIS

De jaren zestig waren een tijdperk waarin de hele wereld in verzet leek. In de onderontwikkelde landen groeide de strijd tegen regimes die optraden als zebazen van westerse mogendheden, de laatste koloniën ontworstelden zich aan hun moederland, en in het westen gingen arbeiders massaal in staking. Daarbij zag de wereld een politieke en ideologische crisis doordat mensen in verzet kwamen tegen de door de Amerikanen gevoerde oorlog in Vietnam, godsdienstige zekerheden wankelden, de seksuele moraal onder druk stond en oude waarheden werden bedreigd. Ook de landen van het reëel bestaande socialisme werden daardoor beïnvloed, hoewel het zeker in de Sovjet-Unie moeilijk was om bijvoorbeeld in staking te gaan. De stalinistische terreur was weliswaar aan het verminderen maar vier decennia staatsterreur ijlden nog steeds na. Toch zijn er grote stakingsbewegingen bekend uit de jaren zestig en zeventig⁴; ook de Russische arbeiders verzetten zich tegen hun heersers.

Ondertussen ging de strijd tussen de beide blokken verder. De economische groei in de SU sprak nog steeds in grote delen van de wereld tot de verbeelding, terwijl aan de andere zijde van het gordijn de elite in een lastig parket zat. Het aandeel van de lonen in het nationale inkomen groeide door de stakingsbeweging in de westerse landen en de vakbeweging werd een sterke partij. Een aantal landen maakte zich vrij van het westerse kapitalisme en ook in een

1955 Oprichting Warschaupact.

1956 Opstand Hongarije door Russisch leger neergeslagen.

1957 Begin Vietnamoorlog.

1961 Bouw van de muur in Berlijn, bij de muur werden tot 1989 222 mensen gedood.

1962 Rakettencrisis Cuba.

1968 Tsjecho-Slowakije, Praagse lente neergeslagen door Warschaupact-troepen.

1973 Regering Allende in Chili door staatsgreep afgezet.

1975 Verenigde Staten trekken zich terug uit Vietnam.

1979 Russische leger trekt Afghanistan binnen.

1980 Stakingsbeweging Polen.

1989 februari, verslagen Russische leger verlaat Afghanistan. **mei**, Litouwen verklaart zich soeverein. **april-juni**, massademonstraties op Plein van de Hemelse Vrede in China.

zomer, artikel Fukuyama The end of History.

augustus, twee miljoen demonstranten in Estland, Letland en Litouwen herdenken Molotov-Ribbentropact. **oktober**, val van muur en hereniging Duitsland.

1991 Sovjet-Unie valt uiteen.

1992 Verschijnen Fukuyama, *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*.

land als India nam de belangstelling voor een centraal geleide economie toe. Het westerse kapitalisme stond nog steeds ideologisch onder druk. Daar kwam begin jaren zeventig nog een economische crisis overheen. Velen dachten dat het laatste uur voor het kapitalisme had geslagen. Dat bleek een misrekening.

RECHTS SLAAT TERUG

Het reëel bestaande socialisme kreeg te maken met aanzetten vanuit het westen tot politieke ontspanning van de verhoudingen. Onderhandelingen over de beperking van het kernwapenarsenaal op de wereld werden gevoed door de wetenschap dat beide blokken hun in Jalta afgesproken macht aan het kwijtraken waren. Pogingen als de 'pingpong-diplomatie' waarbij de VS begin jaren zeventig toenadering zochten tot China dienden om de tegenstellingen tussen China en Rusland aan te wakkeren, maar ook ter vergroting van de Amerikaanse afzetmarkt. De wapenwedloop tussen beide blokken was voor beide een molensteen om de nek, maar vooral de Sovjet-Unie leed daaronder omdat het Oostblok geen kans zag de bevolking te voorzien van voldoende consumptiegoederen. Het bleek dat de strakke commandostructuur van de planeconomie door het gebrek aan democratische controle niet genoeg ruimte overliet voor adequate reacties op veranderingen in de vraag⁵. In het westen lukte dat wel dankzij een groeiend systeem van kredietverlening, waardoor mensen van alles konden kopen waar ze eigenlijk het geld niet voor hadden. Van huizen tot consumptiegoederen.

Ondertussen ging het verzet van delen van de bevolking op de wereld tegen de internationale verhoudingen verder, maar midden in de golf van verzet hergroepeerde rechts zich. Onder de geestelijke leiding van de Amerikaanse inlichtingendienst en Chicago-economen kwam er een bloedig einde aan een links experiment in Chili door de staatsgreep van Pinochet. Chili werd het proefveld voor marktfundamentalisten. In 1979 kwam in Engeland Thatcher aan de macht die enkele jaren later de mijnwerkers een verschrikkelijke nederlaag toebrengde en de vakbeweging buiten spel zette. In de Verenigde Staten speelde Ronald Reagan een soortgelijke rol en in andere landen was het niet anders.

Regeringen die het door de economische crisis moeilijk hadden werden door IMF en Wereldbank onderworpen aan het regime van de vrije markt. Overal weerklonk het motto dat de overheid moest terugtreden, de regels moest versoepelen en de markt haar werk moest kunnen doen. In plaats van de centraal geleide economie en de sociaal-democratische verzorgingsstaat moest het vrije marktmodel een kans krijgen van de voorvechters van het neoliberalisme. Zeker na de val van de muur gingen alle remmen los en kwamen alle voordelen van de West-Europese welvaartsstaat in gevaar⁶.

WAAR GING HET FOUT?

Toen de Russische revolutie in 1917 uitbrak, waren veel mensen enthousiast. Een autocraat werd van de troon gestoten en de nieuwe machthebbers introduceerden een alternatief voor het bestaande kapitalisme. Ze nationaliseerden de economie en introduceerden na enkele jaren een planmatig geleide economie. Voor ze dat konden doen moesten ze wel afrekenen met de tegenstanders van de

revolutie. Omdat de Russische communisten er van overtuigd waren dat het socialisme door een voorhoedepartij van beroepsrevolutionairen tot stand moest worden gebracht, schakelden ze ook alle medestanders die geen lid waren van die partij uit. Kortom, ze schakelden niet alleen de vrije markt uit maar ook de vrije gedachte.

Daar is het al fout gegaan, maar de latere ontwikkeling is ook het resultaat geweest van de heftigheid waarmee de tegenstanders van de revolutie zich opstelden. Hun agressie tegen het jonge bewind werkte een haast militair bewind in de hand en sloeg de minder autoritaire krachten alle argumenten uit handen. De macht van de sovjetregering kon slechts in stand blijven dankzij het harde optreden van de bolsjewieken tegen rechtse krachten en interventielegers.

In een vrijwel volslagen isolement bouwde de nieuwe staat de economie op. En met succes. Binnen twintig jaar kregen de Russen echter weer een inval vanuit het Westen te verduren. Ten koste van twintig miljoen doden versloegen ze de aanvallers en ook nu krabbelden ze weer overeind. Nog steeds leek de aanpak van de bolsjewieken althans economisch gezien een haalbaar alternatief voor het westers kapitalisme.

Toen het Kremlin ten derde male werd uitgedaagd tot een militair avontuur bleek dat te veel. De door de Amerikanen geprovoceerde gigantische groei van de bewapening maakte het voor de Russische regering onmogelijk om de eigen bevolking materieel veel toe te schuiven. Die bevolking had daar, mede door wat ze zagen uit het westen, echter wel behoefte aan. Ook groeide de onvrede over het autoritaire bewind. Na de nederlaag in Afghanistan en de opkomst van volksbewegingen stortte het Sovjetblok in korte tijd in.

De meest rabiante vormen van neoliberal bestuursvormen kwamen aan de macht waarbij oude partijleiders erg goed voor zichzelf zorgden en grote sommen geld overmaakten op hun privé-rekeningen. De levensstandaard voor de gewone mensen daalde echter overal. Ook in het Westen! Daar schermde de rechtse machthebbers met de ondergang van een regime dat tientallen jaren een mogelijk alternatief leek voor het kapitalisme. Een alternatief was in hun ogen niet haalbaar en dat lieten ze de resterende socialisten weten ook. Nu het kapitalisme vrijwel wereldwijd in crisis is, lijkt het tijd om dat negatieve standpunt te heroverwegen.

1 <http://search.marxists.org/nederlands/gorter/1920/1920brieflenin.htm>

2 Zie hiervoor: Witte, G.T., 'Bevangen door de eenheidskooits. De Eenheidsvaccentrale en de binnenlandse veiligheid', in: Bob de Graaff en Cees Wiebes (red.), *Hun crisis was de onze niet. Internationale crises en binnenlandse veiligheid 1945-1960*. Den Haag 1994, pp. 15-31

3 Milovan Djilas, *Die neue Klasse. Eine Analyse des kommunistischen Systems*, München 1963 (oorspr. 1957)

4 M. Holubenko, The Soviet working class: discontent and opposition, in: *Critique. A journal of soviet studies and socialist theory* 4, 1975, p. 5-25

Viktor Haynes en Olga Semyonova (red.), *Workers against the Gulag. The new opposition in the Soviet Union*, London 1979

5 Hans van Zon, De betekenis van de oktoberrevolutie in het derde millennium, in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* jrg 42, nr. 3, 2008, p. 40

6 Peter Gowan, The ways of the world, interview by Mike Newman and Marko Bojcun, in: *New Left Review* 59, sept-okt. 2009

DE TERUGKEER VAN DE GESCHIEDENIS

Tekst: Willem Bos

Foto: Stephane Duroy / Agence VU / Hollandse Hoogte

Foto: Shawn Thew / ANP

De val van de Berlijnse muur en de ineenstorting van het Oostblok leidden onder westerse politici en ideologen tot een euforische stemming. De Koude Oorlog was gewonnen, de voorstanders van de vrije markteconomie hadden hun historisch gelijk gekregen. De Amerikaanse politicoloog Fukuyama had het zelfs over het “einde van de geschiedenis”¹. Hij schreef: “De gebeurtenissen waarvan we getuigen zijn, betreffen niet enkel het einde van de Koude Oorlog, of het voorbijgaan van een specifiek tijdperk uit de naoorlogse geschiedenis, maar het einde van de geschiedenis als dusdanig: namelijk, het eindpunt van de ideologische evolutie van de mensheid en de wereldwijde verspreiding van de Westerse liberale democratie als de uiteindelijke vorm van menselijk bestuur.”

De westerse liberale democratie werd als ‘de uiteindelijke vorm van menselijk bestuur’ aangemerkt, maar daarachter ging een veel belangrijker begrip schuil: vrije marktwerking. Als de markt maar onbelemmerd haar werk kon doen dan zou dat vooruitgang en welvaart voor allen opleveren. De val van het Oostblok met zijn bureaucratische commandoeconomie gaf de mogelijkheid om ook daar onbelemmerde marktwerking

door te voeren. Ook de Oost-Europeanen konden nu toetreden tot het rijk der vrijheid en binnenkort zou dat voor de rest van de wereld gelden.

Die nadruk op vrije marktwerking was niet nieuw. Het vormde de kern van het neoliberalisme zoals dat al vanaf het midden van de jaren '70 was opgekomen. De eerste toepassing was in Chili na de coup van Pinochet op 11 september 1973. Daarna volgden Groot-Brittannië onder Thatcher en de VS onder Reagan. En vervolgens werd het in vrijwel de rest van de wereld doorgevoerd.

GEWELDDADIGE VRIJE MARKT

In haar boek *De shockdoctrine*² laat Naomi Klein zien hoe gewelddadig de vrije markt aan de rest van de wereld werd opgelegd. Hoe er bewust van crises gebruik werd en wordt gemaakt om stelsels van sociale voorzieningen en vormen van solidariteit te vernietigen en zo markten open te breken. Organisaties als het IMF en de Wereldbank speelden daarin een centrale rol.

Dat maakt duidelijk in welke betekenis het woord vrijheid hier gezien moet worden: in de strikt economische betekenis. De vrijheid van de markt, dat wil zeggen de vrijheid van de sterkste. De vrijheid om anderen te beconcurreren en economisch zwakkeren te vernietigen. De vrijheid om zo laag mogelijke lonen te betalen en zo hoog mogelijke winsten te behalen.

Het begrip vrijheid in het neoliberale denken is sterk gekoppeld aan individuele actoren: personen en (de daarmee vrijwel gelijk gestelde) ondernemingen. Maar als die actoren in volle vrijheid besluiten om zich aaneen te sluiten in bijvoorbeeld een vakbond en gezamenlijk voor hun belangen op te komen, ligt het anders. Dan vormen ze in het neoliberale denken al snel een bedreiging. Een bedreiging voor de vrije marktwerking.

Het is geen toeval dat het eerste neoliberale experiment begon in het Chili van Pinochet, waar de linkse beweging kapot gemaakt werd, waar linkse activisten en vakbondsmensen gevangen zaten, verdwenen of werden gedood. Ook Reagan en Thatcher

begonnen met het – weliswaar iets minder gewelddadig – aanpakken van de vakbeweging om hun programma van liberalisering door te voeren.

NEOLIBERALISME ALS ANTWOORD OP DE CRISIS

Het neoliberalisme kwam niet uit de lucht vallen. Het was niet gebaseerd op nieuwe economische inzichten of theorieën, het was een antwoord op de crisis van de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw.

Al vanaf het eind van de jaren zestig begonnen in de VS en Europa de bedrijfswinsten terug te lopen. De periode van economische groei van na de Tweede Wereldoorlog liep ten einde en halverwege de jaren zeventig was er sprake van de eerste algemene recessie sinds de grote depressie van de jaren dertig. Na een korte en beperkte opleving werd die recessie gevolgd door de recessie van begin jaren tachtig.

Alle maatregelen die we nu samen als 'het neoliberalisme' omschrijven werden van stal gehaald om de winsten weer omhoog te krijgen. De uitgaven aan lonen en sociale voorzieningen moesten naar beneden. Er werd geprivatiseerd, geliberaliseerd en gedereguleerd. De overheidssector werd in omvang teruggebracht en haar actieve rol in de economie teruggedrongen. De afbraak van de sociale zekerheid werd ingezet. Kortom, alle directe en indirecte kosten moesten worden gereduceerd, zodat er zo veel mogelijk overbleef voor de winst.

In de neoliberale visie moet de vrije markt onbelemmerd haar werk kunnen doen. De eisen aan banken en ander financiële instellingen werden verlaagd. Beperkingen voor internationaal kapitaalverkeer werden opgeheven: het kapitaal moest vrij daar naartoe kunnen stromen waar het de beste mogelijkheden zag. Afhankelijke landen werden gedwongen hun markten te openen voor goederen en investeringen. Op grote schaal verplaatsten bedrijven de productie naar lagelonenlanden.

Door het achterblijven van de lonen en uitkeringen groeide de koopkrachtige vraag van de bevolking nauwelijks. De beperkte groei die optrad was

het gevolg van een openzetten van de kredietkraan. De mogelijkheden om de winsten op een rendabele manier te investeren in de reële economie waren beperkt. De beperking van lonen (in Europa) en de reële teruggang daarvan (in de VS) werd behalve door de invoer van goedkope consumptiegoederen uit Azië ook opgevangen door een groeiende hoeveelheid consumentenkrediet. Zo konden mensen dus blijven consumeren en werd, op een golf van krediet, de economische crisis vooruitgeschoven.

De neoliberale aanpak leidde inderdaad tot een herstel van de winsten, vooral van de grote multinationale ondernemingen. Maar die toegenomen winsten leidden niet of maar zeer ten dele tot een toename van investeringen in de reële economie. In plaats daarvan werd er op grote schaal belegd in financiële producten, op de beurs, in vastgoed en in andere zaken die op korte termijn een goed rendement belooften.

Zo voedden de winsten vanuit de reële economie de zeepbel van de financiële sector, de aandelenbeurzen en de vastgoedsector. Toen die zeepbel knapte, raakte ook de reële economie in het ongereede en was de crisis een feit.

MAATSCHAPPELIJKE EN POLITIEKE GEVOLGEN

De neoliberale globalisering leidde tot diepgaande maatschappelijke veranderingen. Collectieve regelingen van de verzorgingsstaat werden vervangen door individuele en marktgerichte regelingen. De positie (en zelfopvatting) van mensen als onderdeel van een collectief in de sfeer van wonen, werk en zorg werd vervangen door die van consument op de woon-, de arbeids- en de zorgmarkt.

In de befaamde 'jaren zestig' was stevig strijd gevoerd om mensen te bevrijden uit het knellende keurslijf van de verzuiling. Maar de nadruk op individuele ontplooiing en emancipatie van de jaren zestig ontwikkelde zich onder invloed van het neoliberalisme tot een calculerend individualisme. Een begrip als solidariteit, toch essentieel voor de sociale bewegingen

van de jaren zestig, kwam sterk onder druk te staan. Je was eerst en vooral verantwoordelijk voor jezelf. In plaats van de deelname aan het vakbonds- of verenigingsleven werden mensen gestimuleerd om op zoek te gaan naar de gunstigste aanbieder van zorg, verzekering en ander diensten.

Op politiek vlak kunnen we spreken van een diepgaande depolitisering. In dat kader moeten we ook Fukuyama's einde van de geschiedenis zien. Als het er in de economie om gaat de vrije markt onbelemmerd haar werk te laten doen dan blijft er weinig ruimte over voor politieke keuzen. Politiek werd in de heersende opvatting en praktijk steeds minder een kwestie van keuzes, van prioriteiten, van het afwegen van belangen of van belangenstrijd.

Naarmate de gevestigde politieke partijen deze visie meer en meer onderschreven, werden hun onderlinge verschillen steeds onduidelijker omdat ze geen echte politieke keuzes meer maakten. De PvdA schudde onder Kok haar politieke veren af en werd net als CDA, VVD en D66 een neoliberale partij; dat was de laatste grote politieke keuze van de sociaaldemocraten. Welke moeite deze partijen ook deden om hun resterende verschillen over het voetlicht te brengen, voor het electoraat werd het steeds meer één pot nat omdat ze alleen nog maar bezig waren met budgetbeheer.

Ook de politieke partijen zelf veranderden van karakter. Van organisaties die op basis van een ideologie bepaalde delen van de bevolking vertegenwoordigden werden het steeds meer netwerken van (aankomende) politici en bestuurders en functioneerden ze als een banencarrousel voor politieke en bestuurlijke functies bij de overheid en het maatschappelijke middenveld.

Een ander factor die de depolitisering in de hand werkte was de delegatie van bevoegdheden naar hogere organen en vooral naar internationale instellingen. Steeds meer en steeds belangrijkere beslissingen werden genomen in het kader van de EU, binnen organen als het IMF, de Wereldbank en de WTO. Instellingen

waar democratie ver te zoeken is. De gekozen parlementaire organen kregen steeds minder invloed. De rol van de natiestaten veranderde. Het was niet meer in dat kader dat de bepalende politieke beslissingen werden genomen.

De politiek verbureaucratiseerde en het ging steeds meer om de procedures in plaats van om inhoud. Argumenten als: het 'moet van Brussel', het is 'voorgeschreven door de WTO', of het is 'noodzakelijk voor de economie', werden steeds doorslaggevend. Het politieke debat viel stil. Er was steeds minder te kiezen.

DE OPSTAND VAN DE BURGERS

Een sterke terugloop van de politieke betrokkenheid van de burgers was het gevolg. Het aantal (actieve) leden van politieke partijen liep terug en het kostte de partijen steeds meer moeite om capabele mensen te vinden voor (lokale) vertegenwoordigende functies. De opkomst bij verkiezingen daalde en ook de buitenparlementaire politieke activiteiten liepen terug.

In eerste instantie werd die verminderde politieke betrokkenheid van de burgers door de bestuurlijke elite niet als een probleem gezien. Bestuurders konden betrekkelijk ongestoord hun gang gaan en het was VVD-coryfee Frits Bolkestein die in de lage opkomst zelfs het bewijs zag dat de bevolking tevreden was over het bestuur.

Maar het thuisblijven was uit ontevredenheid en die ontevredenheid uitte zich steeds meer ook in ander vormen dan de afwezigheid van de kiezer. De opkomst van Fortuyn en de huidige steun voor Wilders, maar ook de doorbraak van de SP, het referendum over de Europese grondwet en de Museumplein-acties laten steeds weer zien dat er grote onvrede heerst onder de bevolking. Onvrede die op heel verschillende manieren en in verschillende politieke gedaanten tot uiting komt.

EEN KEERPUNT

De huidige economische crisis maakt duidelijk dat het neoliberale model van de afgelopen decennia is vastgelopen. De marktwerking heeft niet geleid tot vooruitgang en welvaart

voor iedereen, maar tot een steeds grotere kloof tussen arm en rijk, en tussen private rijkdom en publieke armoede. De spectaculaire groei van de financiële sector was geen teken van vooruitgang, maar een bom onder het hele economische stelsel.

Nu na een jaar crisis de schade een beetje te overzien is, is de centrale vraag: wie gaat er voor deze schade opdraaien? Met tientallen miljarden zijn de banken gered en is de schade voor de aandeelhouders beperkt gebleven. Maar wie zal die rekening betalen? Dat is de komende jaren de centrale politieke vraag. Daar zal het de komende jaren in de politieke en de maatschappelijke strijd om gaan. Daarmee is er ook weer wat te kiezen in de politiek. En is er ook weer reden om in actie te komen.

De val van de muur betekende een belangrijk keerpunt in de geschiedenis. Het was voor Fukuyama aanleiding om het einde van de geschiedenis aan te kondigen. De huidige crisis is een soortgelijk breekpunt. Het markeert het einde van de neoliberale droom en de onontkoombare terugkeer van de geschiedenis en daarmee van de politieke strijd.

"De mensen maken hun eigen geschiedenis, maar zij maken die niet uit vrije wil, niet onder zelfgekozen, maar onder rechtstreeks aangetroffen, gegeven en overgeleverde omstandigheden", schreef Karl Marx ooit³. Tot die aangetroffen omstandigheden hoort nu – na en paar decennia neoliberalisme – ook een sterke depolitisering. Het gevoel onder grote delen van de bevolking dat politiek iets is dat ver van ze af staat en waar ze liefst zo min mogelijk mee te maken willen hebben. Het gevoel ook dat de politiek iets is waar de gewone mensen geen enkele invloed op uit kunnen oefenen.

1 Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press 1992

2 Naomi Klein, *De shockdoctrine. De opkomst van het rampenkapitalisme*, Breda: De Geus 2007

3 Karl Marx, *De Achttiende Brumaire van Louis Bonaparte*, Moskou z.j. (1852)

1989 – 2009: DE WONDERBAARLIJKE OPKOMST VAN HET NIEUWE SOCIALISME IN NEDERLAND

Tekst: Tiny Kox Illustratie: Robert de Klerk

Twintig jaar na het verdwijnen van 'het reëel bestaande socialisme' lijkt nu 'het reëel bestaande kapitalisme' het loodje te gaan leggen. De crisis toont het failliet van het economisch stelsel van bandeloos eigenbelang en kromme kortzichtigheid. De behoefte aan een alternatief neemt toe. Een blauwdruk voor een betere wereld hebben de socialisten van vandaag niet meer. Maar in hun opvattingen, aanpak en alternatieven zijn elementaire principes als menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit makkelijk te herkennen. Ze komen niet uit de lucht vallen. In Nederland legde de SP al twintig jaar terug de basis voor haar nieuwe socialisme.

Het is januari 1989. Eén jaar geleden heeft de SP een nieuw partijbestuur gekregen. De partij staat er niet best voor. Na jarenlang als vooral lokale actiepartij en ‘federatie van lokale afdelingen’ door het leven te zijn gegaan, is op het partijcongres in 1987 de conclusie getrokken dat het een illusie is langs alleen die weg ooit een factor van betekenis te kunnen worden in de nationale politiek. Na vier faliekant mislukte pogingen om voet aan de grond te krijgen op het Binnenhof is de fase van ‘erop of eronder’ nu wel aangebroken voor de in 1972 opgerichte partij. De kameralen beginnen vermoeid te raken. Ze hollen van de ene naar de andere actie maar missen een wenkend perspectief. “Waartoe zijn we eigenlijk als politieke partij op aarde?” is de vraag die niet langer ontweken kan worden. Als de SP zich niet weet te veranderen, zal ze verdwijnen.

Het partijcongres heeft vastgesteld wat er allemaal moet gebeuren om te overleven. Dat is een hele lijst. Zet een streep door de oude marxistische retoriek, die blokkeert de vooruitgang van de partij en verbindt de SP aan allerlei uitwassen elders waarmee we niks te maken willen hebben. Breng de SP bij de tijd, maar zonder het activistische karakter van de partij op te geven. Zorg dat de SP eindelijk in de Tweede Kamer komt. Formuleer een aansprekend minimumprogramma voor een socialistisch Nederland.

Mooie plannen – maar hoe doe je dat in een tijd waarin ‘socialisme’ een besmet woord is geworden en eerder verbonden wordt met ‘totale stagnatie’ dan met ‘sociale vooruitgang’? In Oost-Europa, in de landen van het ‘reëel bestaande socialisme’, regeert sinds de Tweede Wereldoorlog een politieke elite die niets met democratie en sociale vooruitgang heeft en het begrip ‘socialisme’ te schande maakt. De bevolking wordt met een verstikkend en onderdrukkend autoritair stelsel alle moed op verbetering en vooruitgang ontnomen. De economie stagneert, de bureaucratie domineert, de macht tiranniseert. Het Oostblokcommunisme ligt als een grauwsluier over de mensen en wekt slechts afkeer en ontzetting op.

In West-Europa hebben de machtige sociaal-democratische partijen van weleer zich verregaand aangepast. Ze behoren overal tot de politieke elite, of ze nu regeren met, of opposeren tegen rechts. In Nederland heeft de PvdA, op advies van partijideoloog Paul Kalma, haar socialisme ‘op sterk water gezet’. Klein links, kleiner dan ooit, heeft het socialisme ook van zich af geschoven. De gewezen pacifisten, communisten en radicalen van PSP, CPN en PPR, hopen in 1989 het slechte electorale tij te kunnen keren met fusiepartij GroenLinks. De nieuwe partij noemt zich nadrukkelijk ‘niet socialistisch’.

ACTIE, ACTIE, ACTIE

Socialisme is allesbehalve sexy. Dat hebben ook SP’ers al lang in de gaten, vooral door hun gesprekken langs de deur met gewone mensen. Ze gebruiken het begrip ‘socialisme’ dan ook steeds minder. De vraag naar de juiste partij-ideologie wordt al snel na de oprichting van de partij in 1972 in de ijskast gezet. Eindeloos filosoferen over verleden en toekomst spreekt de meeste SP’ers niet aan. Ze hebben juist voor de nieuwe partij gekozen omdat die van ‘de actie!’ was. Terwijl andere politieke partijen hun tijd ‘verdoen’ met oeverloos en nutteloos praten in het parlement, wordt de

SP de partij die op straat te vinden is. ‘De SP doet het gewoon’, is een van de vaak gehoorde slogans. Vijftien jaar lopen SP’ers zich het vuur uit de sloffen tegen klein en groot onrecht en doen ze hun uiterste best mensen daarin mee te krijgen. Acties tegen hoge huren, slechte werkomstandigheden, stinkende bedrijven, bureaucratische gemeenten, noem het maar op en SP’ers zijn erbij betrokken. Ze doen het niet voor niets. Veel waardering van de mensen die het betreft is hun deel. En daar waar de acties aanslaan, groeit de aanhang van de partij. Dat blijkt bij gemeenteraadsverkiezingen en uit het toenemend aantal leden. Maar bij Kamerverkiezingen is de partij keer op keer kansloos. Politiek is meer dan actievoeren, lijken de kiezers te willen zeggen. Maar de zwoegende SP’ers vallen er keer op keer op terug. Actie, actie, actie. Dát kunnen ze tenminste!

Na jaren het ideologisch debat gemeden te hebben, wordt duidelijkheid over waarvoor de SP politiek staat, urgent. ‘De SP doet het gewoon’ – mooi, maar: waarom en waarvoor? Vandaar de opdracht van het partijcongres eind 1987 om ‘een minimumprogramma voor een socialistisch Nederland’ op te stellen. Dat moet in de ideologische leegte voorzien en mensen tonen waar de SP anno 1989 voor staat en gaat in de politieke arena. Zonder inzicht en uitzicht kan de partij de strijd niet aan met concurrenten op links. Dat is nu wel duidelijk.

In 1989, na een jaar van intern debat, ligt het ‘minimumprogramma voor een socialistisch Nederland’ op tafel. Het heet ‘Handvest 2000, een maatschappij voor mensen’. Het wordt op ruime schaal verspreid door partijactivisten in het hele land, met de oproep om te reageren. ‘Een opmerke-

VAN MARX EN MAO NAAR EEN MAATSCHAPPIJ VOOR MENSEN

De aanvankelijke ideologie, waarmee de SP in 1972 van start was gegaan, greep terug op de leerstukken van mensen als Marx, Lenin en Mao. Met hun stellige geloof in onvermijdelijke historische processen hadden zij geleerd dat de spanningen in de economische onderbouw van de kapitalistische samenleving tussen arbeiders en kapitalisten uiteindelijk tot een drastische verandering in de politieke bovenbouw van de samenleving zouden leiden. Daarna zou een socialistische maatschappij op poten gezet kunnen worden, met alle macht aan het volk. Indrukwekkend bedacht in een tijd toen democratie nog nergens wortel had geschoten in Europa, maar in de 20e eeuw wel erg naïef. Waar linkse partijen via verkiezingen dichterbij de macht kwamen, werden ze welhaast automatisch door die macht ingepakt en opgegeten. En waar ze anderszins aan de macht kwamen, corrupteerden ze in sneltreinvaart en ontaardden ze in dictators. Rusland en China zijn treurige voorbeelden. De SP zette eind jaren ’80 voorgoed een dikke streep onder de aanvankelijke ideologie en formuleerde haar eigen opvattingen over ‘een maatschappij voor mensen’. In 1999 stelde het partijcongres een officieel beginselprogramma vast: ‘Heel de mens’. Dat geldt sindsdien als de leidraad voor het politieke handelen van de SP.

DON'T FOLLOW LEADERS

De SP ontleende nooit inspiratie aan de communistische regimes in Oost-Europa of aan de verburgerlijkte sociaal-democratie in West-Europa. Bij de oprichting van de partij in 1972 nam ze juist van beide ontsparingen van het socialisme nadrukkelijk afstand. De eerste jaren, tot 1975, leek de Chinese Volksrepubliek een lichtend voorbeeld. Maar ook die illusie ging rap aan diggelen. Ook in China werden vrijheid, democratie en sociale vooruitgang zonder mankeren opgeofferd aan de machtswellust van de politieke elite. 'Don't follow leaders' zong Bob Dylan. Het werd het ongeschreven devies in de activistische SP.

lijke enquête' zegt het *Rotterdams Dagblad* lovend. Op het hoofdkantoor aan de Rotterdamse Vijverhofstraat komen veel reacties binnen op het 'Handvest'. Sommige lezers laten weten het ambitieuze toekomstplan ronduit onzin te vinden. Of de SP niet begrepen heeft dat socialisme út is en kapitalisme ín... Anderen voelen zich wél aangesproken maar noemen de voorstellen dromerig en idealistisch. Weer anderen delen schouderklopjes uit. Zij vinden het moedig dat er nog een partij met grote idealen is in een tijd waarin anderen niet eens meer over socialisme durven spreken.

VOOR EEN SOCIALISTISCH NEDERLAND

De reacties geven de partijkaders in ieder geval het gevoel op de goede weg te zijn met 'de herontdekking van het

socialisme'. Partijvoorzitter Jan Marijnissen in *De Tribune* van maart 1989: 'De mensen zeggen: hartstikke goed. Maar kan het ook?' Zijn antwoord: 'Natuurlijk kan het. Politiek is toch mensenwerk? Maar het zal niet zomaar gaan. Dat niet.' Die realistische conclusie lijkt gerechtvaardigd als Marijnissen aangeeft wat zijn partij allemaal graag anders ziet: 'Wij vinden dat de gemeenschappelijk verworven rijkdom ten goede moet komen aan alle mensen. Waar vijftien miljoen mensen werken, hebben vijftien miljoen mensen in gelijke mate recht op loon, huisvesting, onderwijs, gezondheidszorg en zo meer.' Op de vraag of je met zo'n ingrijpend toekomstplan niet de hele maatschappij op z'n kop zet, luidt zijn reactie: 'Je kunt geen oplossing vinden voor de enorme milieuproblemen als je niks doet aan de machtsverhoudingen. En dus aan degenen die echt verantwoordelijk zijn voor de gigantische vervuiling. Dat geldt ook voor de werkgelegenheid. Voor ondernemers zijn arbeiders een noodzakelijk kwaad. Ze hebben er liefst zo min mogelijk van. Want dat is goedkoper.' De interviewer geeft niet op: goede bedoelingen zat, net als lokale steun. Maar waarom zit de SP dan nog niet in de Tweede Kamer? Marijnissen geeft toe dat veel van de lokale kiezers landelijk PvdA stemmen. Maar hij hoopt dat het nu anders wordt, nu de PvdA ideologisch het spoor bijster is, voor 70 procent bestaat uit mensen met een titel en totaal gefixeerd is om mee te mogen regeren.'

De SP wil de strijd wel aan. Ze maakt zich op om de verkiezingen van 1990 beter dan voorheen voor te berei-

HEEL DE MENS

KERNVISIE, TAKEN EN DOELEN VAN DE SP

Ons leven wordt in belangrijke mate bepaald door de drang tot overleven. We zijn allemaal individuen met een eigen verantwoordelijkheid en we willen allemaal graag in volle vrijheid ons leven inrichten. Maar daarnaast is het ook zo dat geen van ons alleen kan overleven, laat staan zinvol leven. We hebben elkaar voortdurend nodig, we zijn ook sociale wezens. Onze ontwikkeling is bovenal het product van de samenwerking van mensen met andere mensen.

Op basis van die vaststelling formuleren wij als Socialistische Partij onze kernvisie, onze taken en onze alternatieven voor de toekomst.

DE KERN VAN HET SOCIALISME

Als Socialistische Partij laten we ons in ons denken en doen steeds leiden door drie centrale begrippen: menselijke waardigheid, de gelijkwaardigheid van mensen en de solidariteit tussen mensen. Het zijn de waarden die in de geschiedenis van vele eeuwen uitgekristalliseerd zijn als wezenlijk en onmisbaar voor menselijke beschaving en vooruitgang. Ook in de toekomst zullen deze waarden onmisbaar en fundamenteel zijn voor iedere samenleving die zich beschaafd wil (blijven) noemen en verder wil ontwikkelen. Door middel van een rationele en concrete

analyse van het kapitalisme en de effecten ervan op mens en maatschappij zijn wij in staat onze strijd voor een betere wereld effectief te maken. Onze morele verontwaardiging over alle gemiste kansen voor zo'n betere wereld levert ons de betrokkenheid, de energie en de strijdwil. Onze rationele analyse geeft ons het inzicht, de richting van onze alternatieven, de strategie en de tactiek in de strijd. De menselijke waardigheid, de gelijkwaardigheid en de solidariteit vormen samen met onze rationele analyse van de wereld de kern van het socialisme. Zij samen vormen de meetlat waarmee wij ontwikkelingen en alternatieven beoordelen. Wat positief uitvalt langs deze meetlat, zullen we bevorderen, wat negatief uitvalt zullen we proberen te voorkomen of te bestrijden. Daarmee is ons algemeen uitgangspunt hanteerbaar in de dagelijkse politieke praktijk en bestaat er controleerbare samenhang tussen onze algemene visie en onze specifieke opvattingen en voorstellen.

MENSELIJKE WAARDIGHEID

Tot de menselijke waardigheid rekenen we het respect van de ene mens voor de andere mens, het recht om in vrijheid mee te beslissen over de inrichting van de samenleving, bestaanszekerheid voor iedereen, en een eerlijke kans voor ieder mens om in

den. Goed werk heeft tijd nodig. Maar die tijd wordt de SP niet gegund. Het tweede kabinet van Ruud Lubbers komt voortijdig ten val. Er komen vervroegde verkiezingen in september 1989. En die komen voor de zich vernieuwende SP te vroeg. De partij is druk bezig met haar grote debat over de toekomst van Nederland op de langere termijn. Maar de kiezers wordt op radio en tv door andere politici slechts uitgelegd waarom de regering moest vallen over de belastingaftrek van reiskosten. Het kleine leed met zijn grote gevolgen neemt het politieke podium in. Voor de grote plannen van de kleine SP is daarop geen plek. Het gaat in de campagne van 1989 alleen maar over wie het met wie gaat doen na de verkiezingen. Wordt het CDA van Lubbers de grootste, of gaat die titel naar de PvdA van Wim Kok? In dat debat speelt de SP geen enkele rol. Als de stemmen worden geteld, blijft de SP dan ook op een halve zetel steken. De teleurstelling is enorm. De twijfel slaat toe. Is er nog wel plek voor een socialistische partij?

DE NIEUWE WERELDORDE

Ondertussen begint in Oost-Europa 'het reëel bestaande socialisme' met een noodgang in elkaar te donderen. De Berlijnse Muur valt, het IJzeren Gordijn wordt neergehaald. De communistische elite wordt overal met pek en veren de laan uitgestuurd. Het Oostblok valt uiteen, het Warschau-pact verdwijnt, de Sovjet-Unie wordt opgeheven, Amerika wordt de enig overgebleven supermacht en predikt een nieuwe wereldorde. Het Westerse kapitalisme gaat nu heersen op de hele aarde. Het socialisme als wenkend

perspectief lijkt daarmee definitief passé. Filosoof Francis Fukuyama noemt het liberale kapitalisme het einde van de geschiedenis. In Nederland zeggen de meeste politieke partijen het hem na.

Maar de SP niet. Na de enorme teleurstelling over de verkiezingen van 1989 weten de SP'ers zichzelf opnieuw aan de eigen haren overeind te trekken. Ze hebben één groot voordeel door de razendsnelle val van 'het reëel bestaande socialisme'. Niemand bij actievoerders nu nog toe om 'maar naar Rusland te gaan als het hier niet bevalt'. In Rusland en in Nederland heerst nu immers hetzelfde kapitalisme. Met keihard werken en veel creativiteit veroveren de actieve socialisten een vooraanstaande rol naast de vakbond in het verzet tegen de 'asociale' aanval van de regering op de WAO. De PvdA regeert immers mee en staat aan de andere kant van de barricade. Dat levert voor het eerst een plaats op het nationale politieke podium op. De SP als tegenpartij – tegen de rest. Ook in de nieuwe vredesbeweging tegen de agressieve Nieuwe Wereldorde van George Bush sr. verwerft de SP door haar inzet en inzicht een serieuze plek. PvdA-minister Relus ter Beek stuurt oorlogsschepen naar de Perzische Golf, de SP roept met de vredesbeweging; 'Ter Beek, haal de schepen terug!' Voorlopig in de nieuwe sociale en politieke strijd krijgt de SP eindelijk een landelijke uitstraling.

Ondertussen gaat de interne politieke en organisatorische verandering van de SP door. De 'federatie van lokale

vrijheid te midden van anderen en met respect voor alles wat leeft zijn persoonlijke geluk na te streven. Daarbij is ieder mens uiteindelijk zelf verantwoordelijk voor zijn eigen denken en doen.

GELIJKWAARDIGHEID

Een beschaafde samenleving vereist de fundamentele erkenning dat alle mensen gelijkwaardig zijn. De een is nooit méér dan de ander. Willen we iedereen op deze manier bejegenen dan vereist dat de aanwezigheid van brede tolerantie in de hele samenleving en de afwezigheid van elke vorm van discriminatie en achterstelling.

SOLIDARITEIT

Als we stellen dat iedereen gelijkwaardig is, zeggen we tevens dat de mensen niet gelijk zijn. De mogelijkheden van de een zijn immers altijd anders dan die van een ander. Daarom moeten we voortdurend de solidariteit tussen mensen organiseren, zodat we waar nodig elkaar helpen en voor elkaar zorgen en ieder mens daadwerkelijk een eerlijke kans geven bij het streven naar een gelukkig leven.

DE HOOFDTAKEN VAN DE SOCIALISTISCHE PARTIJ

We kiezen principieel voor menselijke waardigheid, de gelijkwaardigheid van mensen en de solidariteit tussen mensen. Daarom verzetten we ons tegen een maatschappij die wereldwijd gedomineerd wordt door een mentaliteit van 'ieder voor zich' waarin het recht van de sterkste het wint van het principe van gelijke kansen voor iedereen. We zetten ons in om de klem-

mende overheersing van de factor 'kapitaal' in de samenleving te doorbreken. We weigeren de inrichting van de samenleving over te laten aan het vrije spel der maatschappelijke krachten. We accepteren niet dat de economische wetten van het kapitalisme de marges bepalen waarbinnen de politiek mag opereren. Daarom zullen we strijd voeren om de huidige neoliberale trend te doorbreken. Dat betekent zowel inzet binnen, als activiteiten buiten het parlement om de vertegenwoordiging van, en het contact met de mensen te bevorderen.

DIT ZIJN DAAROM DE HOOFDTAKEN VAN DE SOCIALISTISCHE PARTIJ:

- Het formuleren van fundamentele kritiek op de kapitalistische wereldorde;
- Het aandragen van en strijd voeren voor het verwerkelijken van alternatieven voor de korte en langere termijn;
- Het gesprek en de samenwerking aangaan met iedereen die wil en durft te denken over een betere wereld.

afdelingen' uit de jaren '80 wordt in het begin van de jaren '90 een hechte landelijke partij. Wat nog herinnert aan een sektarische uitstraling van de kleine partij met de Grote Waarheden, gaat definitief de deur uit. En iedereen mag voortaan meepraten. Het onderscheid tussen 'kaderleden' en 'steunleden' wordt geschrapt. De luiken gaan open. De media mogen voortaan meekijken bij 'de laatste socialisten', zoals een weekblad de SP'ers nu aanduidt. Een nieuw partijcongres in 1991 wordt voorbereid. Het centrale thema: wat is de plaats en de taak van een partij die zich op de drempel van de 21e eeuw op socialistische uitgangspunten baseert? Partijvoorzitter Jan Marijnissen levert namens de leiding zelfbewust zelfkritiek: 'In het verleden hebben we onze betekenis als partij soms te veel teruggebracht tot het actievoeren op zich. Mooi en goed werk – maar we toonden daarmee te weinig besef dat er na 'het bijzondere' van zo'n actie toch weer 'het algemene', het uitgesproken politieke, dient te komen. Natuurlijk is het heel goed dat we zo consequent voor de belangen van de gewone mensen op de bres hebben gestaan en dat nog steeds doen. En natuurlijk pleit ik er niet voor om de intensieve contacten met mensen in de toekomst na te laten en het is ook geen poging om het mobiliseren van mensen voor acties overbodig te maken. Beide zouden we nog meer moeten doen. Maar als we concreet opkomen voor de belangen van gewone mensen gaat het erom dat we daarna doorstoten naar de politiek werkelijk belangrijke vragen.'

WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Marijnissen geeft aan dat vanaf nu SP'ers weer weten waartoe hun partij op aarde is en wat het waard is om hard voor te lopen: 'Socialisten willen een samenleving waarin de menselijke waardigheid, de gelijkwaardigheid van mensen en de solidariteit tussen mensen centraal staan. Zo'n maatschappij voor mensen is het doel van de Socialistische Partij. De maatschappij die wij nastreven moet uitgaan van de gedachte dat de menselijke waardigheid gerespecteerd moet worden, de solidariteit georganiseerd en de gelijkwaardigheid van mensen gegarandeerd. Die drie begrippen geven aan dat socialisten in alles beseffen dat de mens een sociaal wezen is. Mensen hebben elkaar nodig, kunnen niet zonder elkaar. Wie dat als uitgangspunt neemt, hoort bij de partij van het socialisme in Nederland thuis. Bij ons dus.'

'Het reëel bestaande kapitalisme' is onze belangrijkste inspiratiebron. Elke maatschappij waarin uitbuiting van de ene mens door de andere als een voorwaarde voor vooruitgang wordt omschreven, vinden wij inhumain en daarom verwerpelijk. Dat vonden we toen de SP in 1972 werd opgericht door mensen die onder invloed van de honger in de Derde Wereld, Vietnam, maar ook binnenlandse verhoudingen, zeiden: het kan toch niet zo zijn dat we dit alles als onveranderlijk accepteren. En dat vindt de SP, als moderne partij van de jaren negentig, ook nu nog. In die zin kan je inderdaad stellen dat wij een andere weg kiezen dan PvdA en GroenLinks. Aan de mensen is de keuze om te zeggen wat verstandig is.'

Hoe het daarna verder ging, is bekend. De vernieuwde SP maakt in 1994 zijn entree op het Binnenhof. Jan Marijnissen en Remi Poppe zijn de eersten die er voet aan de grond

VAN SPLENDID ISOLATION NAAR INTERNATIONALE SAMENWERKING

In tegenstelling tot partijen als PvdA, CDA en CPN, onderhield de SP in de jaren '70 en '80 van de twintigste eeuw geen relaties met de landen van 'het reëel bestaande socialisme'. Ook met West-Europese linkse partijen had de SP in die tijd niets. Pas in de jaren '90 verliet de SP haar *splendid isolation* en begon aan de opbouw van een internationaal netwerk. Nu werken SP'ers in het Europees Parlement, de Raad van Europa en de OVSE samen met andere linkse partijen. Verder heeft de SP goede rechtstreeks betrekkingen met bijvoorbeeld Die Linke in Duitsland en met socialistische partijen in Scandinavië.

krijgen. Vier jaar later volgen Agnes Kant, Harry van Bommel en Jan de Wit. En twintig jaar na 1989 is de SP zelfs de grootste oppositiepartij van het land geworden, met 25 Tweede Kamerleden, 11 senatoren, twee Europarlementariërs, Statenleden in alle provincies en enkele honderden gemeenteraadsleden in het hele land.

En het kapitalisme? Dat heeft na het verdwijnen van het 'reëel bestaande socialisme' en de capitulatie van de meeste linkse partijen, twintig jaar normloos en ongeremd kunnen heersen op aarde. Nu heeft het zichzelf in een existentiële crisis gebracht. Het lijkt dat deze uiterst agressieve vorm van kapitalisme zijn uiterste houdbaarheidsdatum heeft bereikt. Dat biedt nieuwe ruimte voor 'grote toekomstplannen'. Hoe brengen we de economie weer onder maatschappelijke controle? Kunnen we de banken wel overlaten aan de markt? Hoe beschermen en verbreden we de publieke sector? Hoe regelen en remmen we het kapitalisme? Kunnen we de samenleving in de toekomst wezenlijk democratischer en socialer maken? Hoe brengen we de menselijke maat weer in al ons handelen terug?

EEN EERLIJKE SAMENLEVING

De SP'ers van nu hebben zin in dat fundamentele debat. Een nieuw partijcongres staat op stapel voor januari 2010. In de aanloop debatteert de hele partij opnieuw over haar uitgangspunten en toekomstplannen. En ondertussen gaan de socialisten ook de straat op om de aanval van regering en ondernemers op de AOW te keren. Dat past in de visie op een eerlijke samenleving. Daarin worden beloftes gehouden, niet schaamteloos geschonden, zoals CDA, PvdA en ChristenUnie nu doen. De partijactivisten weten zich geïnspireerd door onderzoeken die aangeven dat de meeste mensen het met de strijd '65 blijft 65' en de SP eens zijn. Na enkele lastige jaren sinds 2006 groeit het enthousiasme in de SP. Want fundamentele kritiek leveren op het normloze kapitalisme, zoeken naar menselijke alternatieven en het aangaan van de concrete strijd daarvoor met de mensen die het aangaat: daartoe is de SP op aarde.

TUSSEN HAMER EN SIKKEL EN DE NEOLIBERALE UITVERKOOP

DE INEENSTORTING VAN HET COMMUNISME EN DE UITDAGING VOOR LINKS IN OOST-EUROPA

Tekst: Arjan Vliegenthart

De ineenstorting van het communisme in Oost-Europa is het gevolg van het feit dat de communistische regimes zich weinig gelegen lieten liggen aan de door henzelf gepredikte idealen. De Val van de Muur en de daaropvolgende economische en politieke omwenteling betekende vooral een triomf van het neoliberalisme. Nu echter steeds duidelijker geworden is dat ook het neoliberalisme veel verliezers kent, staat links voor de uitdaging zich te ontdoen van haar verleden en nieuwe paden te zoeken.

Toen de Sovjet-Unie in 1945 samen met de Westerse geallieerden het Duitsland van Adolf Hitler had verslagen, leek er voor het communisme in Europa een nieuwe tijd aangebroken. In West-Europa kenden de communistische partijen een substantiële aanhang terwijl in Oost-Europa een nieuw experiment van het "reëel bestaand socialisme" op het punt van beginnen stond. Daar, in Oost-Duitsland, Polen, Tsjecho-Slowakije, Hongarije, Bulgarije, Roemenië en Joegoslavië, zou een poging worden gewaagd om democratie met een eerlijke verdeling van de materiële welvaart te combineren. Althans, dat was de positieve lezing. Het experiment dat goed veertig jaar duurde liep uit op een mislukking, omdat de heersende regimes zich weinig gelegen lieten liggen aan deze doelstellingen.

HOE HET COMMUNISTISCHE EXPERIMENT ONTAARDDE

Met de democratie werd in het communistische Oost-Europa al snel een loopje genomen. Hadden de communistische machtshebbers

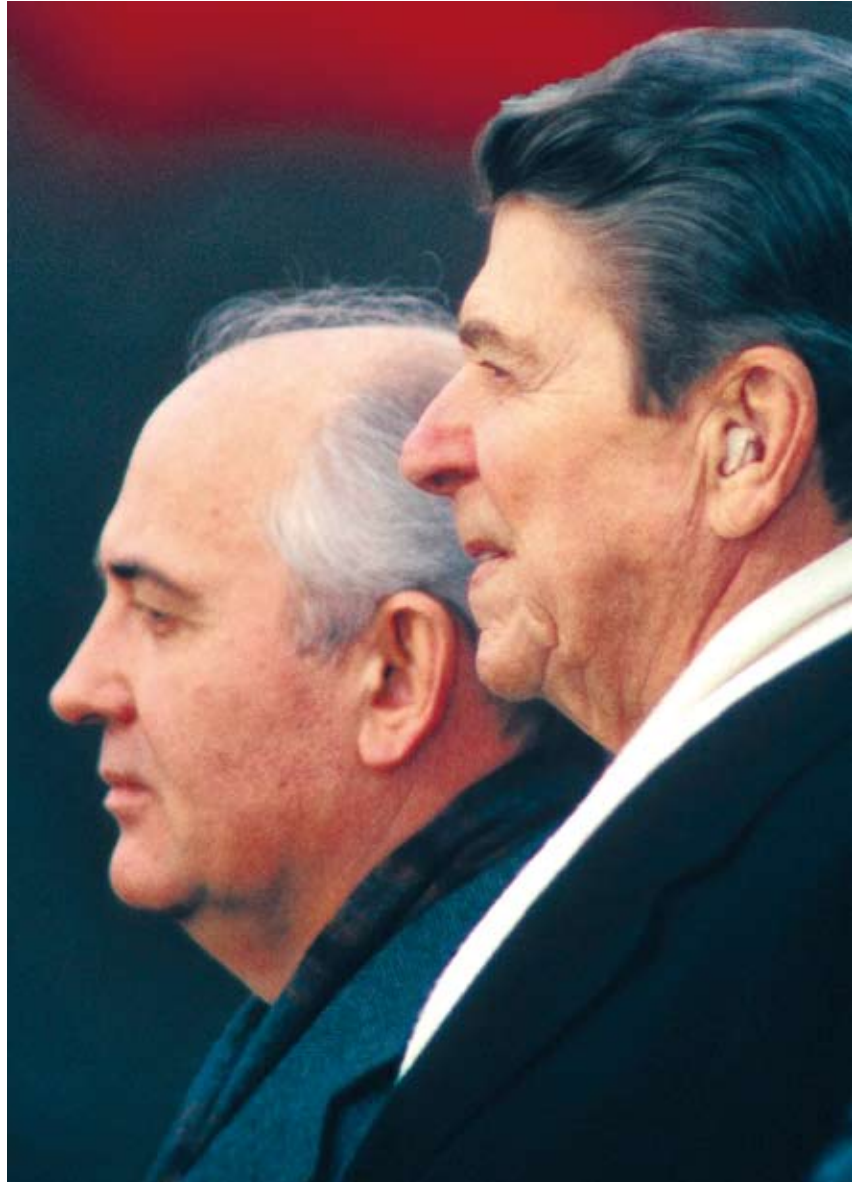

Foto: John Ficara / Hollandse Hoogte

aanvankelijk een redelijke steun onder de plaatselijke bevolking, dit veranderde snel toen de vrijheid van meningsuiting en het voeren van oppositie tegen de nieuwe regimes onmogelijk werden gemaakt. Dit werd schrijnend duidelijk toen in 1956 in Hongarije en in 1969 in Tsjecho-

Slowakije het verzet tegen de door Moskou voorgestane lijn met militaire middelen de kop werd ingedrukt. Ook in Nederland en elders in West-Europa verloor het reëel bestaande socialisme veel van haar aantrekkingskracht door de bloedige onderdrukking van veelal geweldloos verzet.

Praag, 23 augustus 1968, Jongeren, gearmd en met het embleem van de Tsjechische vlag in de lucht gehouden, protesteren tegen de Russische bezetting

Communistische en socialistische partijen die nauwe banden hadden met de Sovjet-Unie verloren mede hierdoor een belangrijk deel van hun aanhang en werden met argusogen bekeken.

De kloof tussen wat de regimes in het Oostblok aan socialisme en democratie predikten en de praktijk waarin elke vorm van oppositie werd onderdrukt en waarbij partijleiders zelf in grote rijkdom leefden, werd zeker na de jaren '60 steeds duidelijker. Het gevolg hiervan was echter geen politiek verzet tegen de heersende elite, maar onverschilligheid. De meeste mensen trokken zich terug in hun privé-leven en lieten de politiek en het gepredikte socialisme voor wat ze waren. Politiek werd vooral iets voor apparatsjiks en carrièretijgers, en daarmee een besmet begrip. Eind jaren '70 kwam daar nog eens een stevige economische crisis bij. De economische groei die er in de eerste decennia na de Tweede Oorlog wel degelijk was geweest stagneerde. De crisis maakte de materiële kloof tussen Oost- en West-Europa alleen maar groter en duidelijker.

Onder deze omstandigheden van stilstand en apathie kwam in 1985 Michael Gorbatsjov aan het hoofd van de Sovjet-Unie te staan. Gorbatsjov ondernam een laatste poging om het

communistische systeem overeind te houden door een serie belangrijke politieke en economische hervormingen door te voeren. Hoewel hij de uitgangspunten van het communisme niet ter discussie stelde, stond Gorbatsjov meer vrijheden met betrekking tot de inrichting van de economie toe. Ook gaf hij voor het eerst ruimte aan de oppositie. De geest bleek echter uit de fles. In plaats van veranderingen binnen de bestaande kaders en met de bestaande regimes, kozen veel burgers voor een radicalere weg: het omverwerpen van de bestaande orde en een fundamentele heroriëntatie op een nieuwe toekomst. Wat begon met vreedzame protesten in Oost-Duitsland en Polen sloeg al snel over naar andere landen in Oost-Europa. De zittende regimes verloren daardoor snel hun grip op de samenleving en toen Gorbatsjov aangaf dat hij niet langer een dergelijke oppositie met geweld de kop in zou drukken, was het einde zoek. De ene na de andere communistische leider moest het veld ruimen.

DE VAL VAN DE MUUR EN DE TRIOMF VAN HET NEOLIBERALISME

Het was dus ook niet het Westen dat de Sovjet-Unie op de knieën kreeg doordat het onder leiding van de Amerikaanse president Ronald

Reagan in de jaren '80 aan een tweede wapenwedloop was begonnen. Het was de interne oppositie die het totaal vermolmd systeem omvertrok. De Val van de Muur betekende tegelijkertijd wel de triomf van het neoliberalisme in de internationale politiek. In de jaren '80 waren de regering-Thatcher in Groot-Brittannië en Ronald Reagan in de Verenigde Staten aan de macht gekomen. Zij hadden een politiek ingezet van privatisering en deregulering. Hun beleid kreeg al vrij snel navolging in West-Europa, waar onder andere ook Nederland en Duitsland onder leiding van Lubbers en Kohl kozen voor meer marktwerking in tal van sectoren. Voor veel burgers in Oost-Europa was West-Europa een soort beloofd land, waar economische voorspoed en democratie hand in hand gingen. Dit beeld was extra krachtig omdat westerse landen, West-Duitsland voorop, graag aan het socialistische Europa lieten zien hoe goed het hen ging. Er werd bijvoorbeeld bijzonder veel in West-Berlijn geïnvesteerd om zo de bureaus in Oost-Duitsland te laten zien hoe goed het de West-Duitsers wel niet ging. Het is dan ook niet vreemd dat veel Oost-Europese burgers het opkomende neoliberale beleid met de economische positie en de politieke vrijheden in verband brachten.

Zij zagen niet dat het neoliberalisme in de jaren '80 een nieuw verschijnsel was; dat sinds 1945 grotendeels een ander beleid was gevoerd, waarin de staat veel meer invloed had gehad op de economie. Dat burgerrechten voor een deel nog op de staat waren bevochten. Deze zaken ontgingen veel burgers en beleidsmakers in Oost-Europa. Zij werden daarin ondersteund door internationale organisaties zoals het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en de Europese Unie die zich in de jaren '80 al tot het neoliberalisme hadden bekend en dit beleid nu ook naar buiten toe stevig promootten. Bijna alle Oost-Europese landen wilden graag opgenomen worden in deze organisaties om zo zelfstandiger te worden ten opzichte van de voormalige Sovjet-Unie. Daarom volgden zij hun voorschriften op de voet en sloegen zij hetzelfde pad in van privatisering en marktwerking. In korte tijd gingen grote delen van de economie onder de hamer. De

WIE ZIJN DE WINNAARS EN DE VERLIEZERS IN OOST-EUROPA?

Hoewel 1989 voor alle landen van het voormalige Oostblok het begin betekende van grote politieke en economische veranderingen, zijn er ook belangrijke verschillen tussen deze landen aan te wijzen.

In de nieuwe lidstaten van de Europese Unie heeft de invoering van het kapitalisme er vooral toe geleid dat internationale ondernemingen een groot deel van de economie hebben kunnen opkopen. Het privatiseringsproces gaf multinationals als Volkswagen, Audi, ING en Heineken de mogelijkheid om de belangrijkste lokale industrieën op te kopen. Nadat begin jaren '90 deze landen door een diepe economische crisis gingen, zijn hun economieën sinds de tweede helft van de jaren '90 weer gaan groeien. Deze groei is echter ongelijk verdeeld. Vooral op het platteland heerst nog veel armoede. Op politiek terrein hebben de landen in centraal Europa een liberale democratie ingevoerd die in veel opzichten lijkt op die in West-Europa. De landen kennen een meer-partijstelsel en er zijn regelmatig verkiezingen die eerlijk en vrij verlopen. Wel is een groot deel van de bevolking teleurgesteld in de politiek en afgehaakt. De opkomstpercentages zijn over het algemeen dan ook lager dan in West-Europa.

In de staten van de voormalige Sovjet-Unie is de economische groei veel beperkter geweest. In veel van deze nieuwe staten is de ontwikkeling op dit moment nauwelijks veel verder dan in 1989. Tegelijkertijd hebben daar de voormalige politieke machthebbers hun politieke macht in economische macht kunnen omzetten. De kleine groep oligarchen heeft vaak indirect de politieke touwtjes in handen. Gewone burgers hebben weinig in te brengen. Hoewel er regelmatig verkiezingen worden gehouden, is van een echte democratie waarin politieke partijen wezenlijk van elkaar verschillen en waar zij op min of meer gelijke basis met elkaar om de gunst van de kiezer kunnen strijden, geen sprake.

hoogstbiedende, vaak Westerse, ondernemingen kregen greep op de belangrijkste economische sectoren, terwijl van socialistische idealen zoals meer macht voor werknemers, die breed gedragen werden in de jaren '80, steeds minder werd vernomen.

Zo kon het gebeuren dat veel Oost-Europese landen een nog liberaler beleid gingen voeren dan het beleid dat in West-Europa gevoerd werd. Ook kregen burgers pas gaandeweg door dat dit beleid niet de enige weg naar het kapitalisme was. Ook leverde het niet voor iedereen de beloofde welvaart. Sterker nog, aan het begin van de jaren '90 waren traditionele socialistische waarden zoals gelijkwaardigheid en solidariteit nog steeds bijzonder populair onder de bevolking. Men vond alleen – terecht – dat de communistische regimes deze waarden niet hadden uitgedragen. Ook vandaag de dag nog laat opinieonderzoek zien dat deze waarden onverminderd op publieke steun kunnen rekenen, terwijl de steun voor het neoliberale beleid, dat in de eerste jaren nog heel substantieel was, dramatisch is afgenomen. In dat

opzicht zijn veel burgers misschien wel net zo teleurgesteld in het economische beleid van de nieuwe regeringen van hun landen als dat zij dat waren in de oude regeringen.

Tegelijkertijd verklaren de ontwikkelingen van vóór 1989 ook waarom het in Oost-Europa op links zo buitengewoon stil is. Voor veel burgers zijn linkse partijen na het mislukte project van het reëel bestaand socialisme bijzonder verdacht. Dat geldt overigens niet alleen voor linkse partijen, maar ook voor andere sociale bewegingen zoals vakbonden. Een deel van de voormalige communistische partijen is de kant van de sociaal-democratie opgegaan en heeft zich overgeleverd aan het neoliberale beleid dat door Brussel als voorwaarde voor het lidmaatschap van de Europese Unie werd voorgeschreven. Andere partijen hielden vast aan hun oude principes en gingen daardoor vaak een zware tijd tegemoet ging.

OUDE WIJN IN NIEUWE ZAKKEN OF EEN DAADWERKELIJK ALTERNATIEF?

De nieuwe koers betekende niet per definitie dat er ook nieuwe politici

aan het roer kwamen. Soms bleek de oude garde bijzonder goed in staat om de snelle veranderingen in hun eigen voordeel aan te wenden. Een voorbeeld hiervan is de huidige premier van Hongarije, Ferenc Gyurcsany. Gyurcsany was ooit voorzitter van de communistische jongeren en vergaarde kort na de val van het communisme in Hongarije een groot vermogen door actief als zakenman een slaatje uit de privatiseringsgolf te slaan. Sinds 2006 is Gyurcsany premier. Hij voert een grotendeels neoliberaal beleid en op een opbehaakt ogenblik – zonder dat hij wist dat zijn woorden werden opgenomen – gaf hij toe de bevolking tijdens de laatste verkiezingscampagne “ 's morgens, 's middags en 's avonds” voorgelogen te hebben. De volkswede die daarop ontstond, werd vooral door uiterst rechtse partijen benut. Dit is overigens niet uniek voor Hongarije. Bijna overal in Oost-Europa heeft de val van het communisme geleid tot de opkomst van extreem-rechtse partijen, die vaak hun angst voor buitenlanders combineren met een retoriek over de “goede, oude communistische tijd” waarin nog samenhang in de samenleving bestond.

Zo staat links in Oost-Europa voor de lastige uitdaging om aan de ene kant het voor velen besmette verleden het hoofd te bieden en aan de andere kant een alternatief te zijn voor het neoliberale beleid dat in Oost-Europa ook veel verliezers kent. Stapje voor stapje zal gezocht moeten worden naar nieuwe mensen die in veranderde omstandigheden een ander geluid laten horen. Dat hiervoor in principe wel ruimte is, lijkt helder aangezien gelijkwaardigheid en solidariteit in Oost-Europa, net als in West-Europa overigens, nog steeds in hoog aanzien staan. Daarbij zal men zich wel moeten ontdoen van een deel van de oude gewoonten. De SP heeft de afgelopen jaren geprobeerd te helpen waar het kon, maar uiteindelijk wordt het succes van een links alternatief bepaald door mensen ter plekke die de handen uit de mouwen steken en een op een nieuwe manier invulling geven aan oude idealen.

De val van de muur werd in 1989 door velen enthousiast begroet. Nu, twintig jaar later, is een mooi moment om die val en de eenwording van Duitsland te beoordelen. Zijn de verwachtingen ingelost? Zijn de mensen in het voormalige Oost-Duitsland er beter van geworden, zoals toen de hoop was. Hebben ze het economisch beter en voelen ze zich echt vrijer? Maar ook, hoe ervaren de mensen in de vroegere BRD het nieuwe Duitsland? Wat betekenen de ontwikkelingen voor linkse politiek. Een gesprek met twee leden van Die Linke geeft een aardig inzicht in wat onze geestverwanten over de grens bezig houdt.

NIEMAND WIL DE MUUR TERUG

Tekst: Hans van Heijningen

Foto: Hans van Heijningen

Een interview afspreken over de val van de muur en de consequenties voor links in Duitsland en Europa met parlamentslid Gesine Löttsch van Die Linke vijf dagen voor de algemene verkiezingen. Ongelukkiger had ik het bijna niet kunnen plannen. Dat neemt niet weg dat Gesine, die een speciale band met Nederland en de SP heeft, anderhalf uur tijd vrij maakt en onder het genot van een glas wijn en een lunch met mij in gesprek gaat.

Je bent in de DDR geboren en opgegroeid. Kun je iets vertellen over het milieu waar je uit komt?

“In 1961, zes dagen voor de bouw van de muur ben ik geboren in Berlijn. Terwijl mijn moeder beviel, waren mijn vader en broer in Brandenburg aan het werk. Terwijl de muur van oost naar west dicht zat, keerden zij terug naar Oost-Berlijn.

Mijn ouders werkten beiden als documentatiespecialist medicijnen in een researchinstituut. Tijdens hun studie, zo hoorde ik als kind, hadden ze tijdens pauzes vaak gewandeld door Tiergarten, een park dat voor DDR-burgers bijna

dertig jaar ontoegankelijk was na de bouw van de muur. Ik had een normale lagere schooltijd en zat op een goede middelbare school, waar het taalonderwijs op een relatief hoog niveau stond. Nadat ik mijn middelbare school af had gemaakt, was ik bijna een jaar uitgeschakeld vanwege ziekte. Daarna heb ik aan de Humboldt-Universiteit Duits en Engels gestudeerd. Mijn promotieonderzoek betrof het oud-Nederlands, dat ik onder andere in Leiden heb bestudeerd.”

Werd politiek jou met de paplepel ingegoten?

Waren jouw ouders...

Gesine – die aan één blik op mijn aantekeningblaadje dat op zijn kop voor haar ligt genoeg heeft – onderbreekt me. “Nee, mijn ouders waren geen lid van de SED (Oost-Duitse Communistische Partij) om jouw vraag direct te beantwoorden. Het waren wel mensen die zich sterk betrokken voelden bij hun werk. Als kind hoorde ik hen thuis soms hun ongenoegen uiten over het feit dat er op partijniveau over hun werkaangelegenheden gesproken werd zonder dat zij daarbij betrokken werden.

DANIELA DAHN

In haar boek *Wehe dem Sieger! Ohne Osten kein Westen* (Rowohlt Verlag: Reinbek 2009) laat Daniela Dahn zien hoe Oost en West niet zonder elkaar konden bestaan. De markt is uit zichzelf niet in staat gebleken om de mensen een menswaardig bestaan in vrijheid te garanderen. Pas door de opkomst van de arbeidersbeweging en het socialisme voelde het kapitalisme de noodzaak om zijn arbeiders, zijn bevolking een beter leven te geven. Toen na de Russische Revolutie en de uitbreiding van het Oostblok socialisten in een deel van de wereld de macht grepen werd die noodzaak nog urgenter. Tegenover het wenkende perspectief van een socialistische samenleving ontstond de welvaartsstaat. Na de val van de Muur liet het westerse kapitalisme in de vorm van het neoliberalisme zijn ware gezicht weer zien. Diverse sociale regelingen werden en worden ontmanteld; de markt kreeg weer vrij spel. In de woorden van Dahn: 'Pas met het zogenaamde socialistische wereldsysteem ontstond de sociale markteconomie en uit het verdwijnen van het reëel bestaande socialisme kwam de uitholling van de sociale markteconomie voort' (p. 21).

Mijn ouders waren maatschappelijk geëngageerde mensen. Mijn moeder was in de vakbond actief en vertrouwenspersoon op haar werk. Zelf werd ik als kind lid van de Pioniersbeweging en later van de FDJ (jeugdorganisatie van de DDR). Daar heb ik leren organiseren en ik leerde er wat zelfstandigheid en het nemen van verantwoordelijkheid betekent. Vergeet niet dat de FDJ zich voor een belangrijk deel met vrije tijdbesteding bezig hield. En daarnaast ook natuurlijk met politiek."

Dat klinkt goed, maar de DDR wordt toch door veel mensen in Nederland geassocieerd met repressie en bespioneren van burgers.

"Van sommige zaken, die niet deugden, heb ik pas achteraf via de media kennis vernomen. Wat ik me nog goed herinner is de uitwijzing naar de Bondsrepubliek (West-Duitsland) van de zanger Wolf Biermann in 1976, toen ik veertien was. We hadden toen net een nieuwe leraar staatsburgerkunde, een leuke vent, jong en met lange haren. Die sprak zich openlijk uit tegen de uitwijzing van Biermann. Daarop tekende een aantal ouders protest aan bij de school, waarop onze populaire leraar van school werd verwijderd. Repressie heb ik in die tijd nooit ervaren en de term Stasi heb ik in die tijd nooit gehoord. We hadden het wel over 'het bedrijf' en mensen zeiden soms tegen elkaar 'zorg ervoor dat het bedrijf niet meeluistert'. De zeventiger en tachtiger jaren waren in dat opzicht echt anders dan de jaren vijftig toen de angst bestond dat de koude oorlog op een echte, hete oorlog uit zou draaien. Tegen die achtergrond werd de muur gebouwd. Zeker in Berlijn kregen wij als burgers goed mee wat er in beide Duitslanden en de rest van de wereld gaande was. We luisterden naar dezelfde muzikzenders als de jeugd in het westen, Schlager Woche, Jazz Berlin... In de tachtiger jaren kwam je niet gauw in de gevangenis vanwege het uiten van een voor de regering onwelgevallige mening. De oppositiebeweging, en dat zeg ik niet om vervelend te doen

of de zaak te bagatelliseren, bestond toch vooral uit intellectuelen en was nauwelijks verbonden met werkende jongeren. Voor een deel werden de oppositionelen gedreven door eerlijkheid en stelden zij een daad door naar het westen te vertrekken. In kerken werd er veel gediscussieerd, soms met een hoog naïviteitgehalte, met een heleboel illusies.

Gisteren was ik bij een boeiend gesprek met de schrijfster Daniela Dahn, die in die tijd een van de oprichters van Democratischen Aufbruchs was, een van de vele oppositionele groepjes die later in de CDU opgenomen zijn. In haar boek *Overwinnaar, pas op. Zonder oosten geen westen* maakt zij op een boeiende en overtuigende manier de Oost-West balans op."

Wanneer en waarom ben jij politiek actief geworden?

"Op school en later op de Universiteit voerden we binnen germanistiek en cultuurwetenschappen hevige discussies over maatschappelijke vraagstukken. In '84 ben ik lid van de SED geworden omdat ik op de universiteit wilde blijven werken en daar zoals gezegd inhoudelijk interessante discussies werden gevoerd. Interessante mensen genoeg, waaronder een medewerker die op jonge leeftijd professor was geworden en aanwezig was geweest bij de Bitterfelder Conference, waar het thema 'intellectuelen en handarbeid' besproken was. Het leven in de periode na de Tweede Wereldoorlog was vol verrassingen. Ondanks het feit dat hij zich door zijn inhoudelijke positie een hoop problemen op de hals haalde, bleef hij tot zijn dood lid van de partij." Klaus Singer, de rechterhand van Gesine, die wetenschapstheorie en -organisatie gestudeerd heeft, is ook bij het gesprek aanwezig. Hij vult aan: "Misschien is het je niet bekend, maar de heftigste oppositie tegen de misstanden in ons land vond plaats binnen de partij. Partijleden, communisten, werden opgepakt en zaten soms jaren vast." Gesine vervolgt: "Mijn man, die in de jaren vijftig partijsecretaris in Leipzig was, is daar een voorbeeld van. Hij heeft jaren gevangen gezet en is uit de partij gezet omdat hij zich tegen het aanblijven van partijleider Ulbricht verzette."

De val van de muur...

"De val van de muur kwam ook voor mij onverwachts. Ik had relatief veel bekenden in het westen, collega's, die soms onder condities werkten waar ik bepaald niet jaloers op was. Ik maakte me na de val van de muur dan ook weinig illusies over mijn eigen beroepsperspectieven in het nieuwe, verenigde Duitsland. Niet dat het mij slecht is vergaan; ik werd als kandidaat van de PDS in de Berlijnse regio raad gekozen, daarna kwam ik in de Bondsdag en officieel kan ik altijd nog terug naar de Humboldt-Universiteit. Mijn man, die in de DDR niet op de universiteit, maar alleen in een researchinstituut werkte, is na de Wende zelfs nog professor geworden. Persoonlijk heb ik weinig reden tot klagen, maar voor veel werkende mensen heeft het verdwijnen van de DDR niet goed uitgekapt. Ongeveer de helft van de mensen heeft van beroep, let wel niet van baan maar van beroep, moeten wisselen. Beroepskwalificaties werden niet erkend, bedrijven en instellingen werden gesaneerd of simpelweg opgedoekt, enzovoort. Mijn vader was net gepensioneerd en mijn moeder had het geluk dat zij met vervoegd

pensioen kon gaan. Ze was vooral blij dat zij zich niet gedwongen voelde om deel te nemen aan reorganisatieprocessen waarin mensen elkaar de hersens insloegen om hun werk te behouden.

Veel mensen zijn uiteindelijk goed terecht gekomen, maar er is ook een grote categorie 'echte verliezers', mensen die al twintig jaar geen werk meer hebben en maatschappelijk uitgeschakeld zijn. Dan hebben we het niet alleen over zielige gevallen, maar ook over mensen die een goede opleiding genoten hebben. In het oosten heb je complete dorpen die uit ouderen en laag opgeleiden werklozen bestaan, waar getalenteerde vrouwen vertrekken om nooit meer terug te komen. Veel van die mensen zijn geïsoleerd geraakt. Aan ons de uitdaging om die mensen opnieuw bij de maatschappij te betrekken. Dat is voor hen zelf belangrijk maar ook om te voorkomen dat ze ontvankelijk worden voor rechtsradicale schijnoplossingen. Linkse critici verwijten ons soms dat wij op die manier het systeem overeind houden. Ik vind dat het onze taak is voor die mensen op te komen en te voorkomen dat ze in een zwart gat verdwijnen."

Veel SED-leden keerden de politiek na de val van de muur de rug toe. Wat maakte dat jij de overstap maakte naar de PDS?

"Ik moet eerlijk zeggen dat ik eerst even aan de zijkant heb gestaan en bijvoorbeeld niet aanwezig was bij de bijzondere partijdag van november '89. Die heb ik op tv gevolgd. Maar kort daarna heb ik me kandidaat gesteld bij de verkiezingen in de regio Berlijn en ben toen als volksvertegenwoordiger gekozen. Ik wilde me inzetten voor de belangen van onze mensen. Op dat moment had ik geen idee dat ik voor langere tijd de politiek in zou gaan. De situatie waarin mensen in de vroegere DDR verkeerden, bleek veel ernstiger te zijn dan ik me had voorgesteld. Er werd bijvoorbeeld serieus gesproken over de vraag of leraren hun kwalificatie mochten behouden. Het draaide erop uit dat ze opnieuw examen moesten doen om hun baan te behouden. Ik heb me ingespannen om de verschillende onderwijssystemen die we in de DDR kenden, te behouden. Naast algemeen onderwijs hadden we namelijk speciale sport-, wiskunde- en cultuurscholen, scholen voor kinderen met bijzondere handicaps, en ga zo maar door. Gelukkig zijn we erin geslaagd die bijzondere scholen te redden.

De algemene tendens was dat alles wat anders was dan in

Foto's: Hans van Heijningen

het westen moest verdwijnen. Het wetenschappelijk systeem in West-Duitsland stond rond '89 op instorten, maar ons universitair systeem werd bij het grof vuil gezet. Met als gevolg dat er wegens plaatsgebrek tegenwoordig honderden studenten op trappen in collegezalen zitten en dat geen student zijn professor persoonlijk kent. Dat was bij ons totaal anders. Daarnaast hadden wij het systeem van tien jaar basisonderwijs, waarbij ruimte ingebouwd was voor praktijkvakken. Nadat daar na de Wende een einde aan is gemaakt, is men nu bezig het wiel opnieuw uit te vinden door praktijkvakken te introduceren."

Na mijn werk in de regio raad ben ik in 2002 met voorkeurstemmen uit het district Lichtenberg in de Bondsdag gekozen. Petra Pau en ik waren de enige twee leden van de PDS in het Duitse parlement. Aanstaaende zondag hoop ik voor een nieuwe termijn gekozen te worden. We gaan campagne voeren totdat de stembussen sluiten omdat uit kiezersonderzoek blijkt dat veel kiezers nog niet weten wat zij gaan stemmen. En elke stem telt, zoals je weet.

Gaan we nog even terug naar de gevolgen van de val van de muur.

"Tijdens de koude oorlog waren zowel Oost- als West-Berlijn bevoorrechte regio's omdat zij een etalagefunctie in het 'frontgebied' vervulden. Burgers die erin slaagden de Muur te nemen, werden in het westen met open armen ontvangen en kregen onmiddellijk werk en huisvesting. Maar ook inwoners van West-Berlijn werden in de watten gelegd doordat zij gebruik konden maken van allerlei subsidies die in andere delen van de Bondsrepubliek niet bestonden. Die privileges (de zogenaamde 'prikkelraadsubsidies') zijn opeenvolgend afgeschaft waardoor de strijd

VERKIEZINGEN 27 SEPTEMBER 2009:

In Duitsland brengen de kiezers twee stemmen uit. Een op een persoon in hun kiesdistrict en een op een partij. Via een ingewikkeld systeem wordt berekend wie uiteindelijk gekozen zijn.

Met 47,5 Procent van de stemmen in het district Lichtenberg is Gesine Löttsch opnieuw in de Bondsdag gekozen, een toename van 4,7 Procent.

Die Linke kreeg in Lichtenberg 41,2 procent, in heel Oost-Berlijn 33,8 en in heel Duitsland 11,9 procent van de stemmen.

Van de totaal 622 zetels gingen er 76 naar Die Linke. Ter vergelijking, de SPD kreeg 146 zetels en de Groenen 68.

om het bestaan een stuk harder is geworden. Goed opgeleide voormalige DDR-burgers, hebben slecht opgeleide inwoners van West-Berlijn verdrongen en ook op het vlak van huisvesting doen zich veel conflicten voor.” Klaus Singer vult aan: “Sommige zaken waren simpelweg beter in de DDR. Ex-gevangenen kwamen bij vrijlating in aanmerking voor huisvesting en werk en collega’s kregen het dringende verzoek om ervoor te zorgen dat de betreffende persoon een nieuwe kans kreeg om zijn leven te beteren. Dat is wel andere koek dan internetwaarschuwingen dat er een gevaarlijke ex-crimineel bij je om de hoek woont en de praktijk dat mensen die uit de gevangenis zonder kansen de straat op worden geschopt. De Vietnam-oorlog en de coup in Chili, het festival van het politieke lied, wij hadden het gevoel aan de goede kant van de streep te staan. De DDR steunde bevrijdingsbewegingen in Afrika, de revolutie in Nicaragua (waar het Karl Marx-hospitaal gebouwd werd). Wij probeerden een ander systeem te ontwikkelen en waren geneigd veel door de vingers te zien wat achteraf niet goedgepraat kan worden, zoals dissidenten die in de gevangenis kwamen. Dat werd gebagatelliseerd vanwege het zogenaamde hogere belang. Legio intellectuelen en artsen – die minder verdienden dan arbeiders – hebben de DDR op die gronden en niet uit opportunisme verdedigd.”

Is het achteraf gezien een drama of een privilege om in de DDR geleefd te hebben?

“De DDR is het land van mijn jeugd en een mens kiest zijn eigen geboorteland niet. Theoretisch had ik er na mijn studie voor kunnen kiezen om in het westen te leven omdat ik in het kader van mijn studie en werk mocht reizen. Maar waarom zou ik daarvoor hebben moeten

kiezen? Ik had boeiend werk en bovendien was ik getrouwd. Het leven in het westen leek mij trouwens helemaal geen lolletje. Geen sprake van dat er duizenden arbeidsplaatsen waren voor mensen die aan de universiteit germanistiek of Nederlands hadden gestudeerd. Natuurlijk was ik bevoorrecht in de zin dat ik kon reizen, wat fijn en belangrijk is.

Qua verhoudingen op de werkvloer deed de DDR echt niet voor het westen onder; de verhoudingen waren prettiger en als werknemer had je meer in te brengen dan bij jullie. Als stewardess bij Lufthansa word je verplicht cosmetica te gebruiken, zelfs als je een huidaandoening hebt. Dat soort excessen deden zich bij ons niet voor. Arbeiders waren belangrijk bij ons.

In de DDR werd ook veel aandacht besteed aan het open stellen van onderwijs voor kinderen van arbeiders en boeren. Toen ik studeerde had ik een studiebeurs van 200 mark, waarvan ik 10 mark huur moest betalen. Daar kon je in die tijd aardig van leven. Ook de positie van de vrouw was in tal van opzichten beter dan die van vrouwen in het westen, al geef ik onmiddellijk toe dat ook bij ons mannen oververtegenwoordigd waren in de maatschappelijke top. Maar in West-Duitsland was de man tot 1977 wettelijk bevoegd om het arbeidscontract van zijn echtgenote te beëindigen.... Absurd en ongelofelijk. Sinds mijn negentiende had ik mijn eigen geld en ik zou van het dak springen als dat niet zo was. Je man om geld vragen om iets te kopen, toestemming vragen om een rekening te mogen openen, dat is toch niet voor te stellen.”

Na de ondergang van de DDR kwam er een privatiseringsgolf op gang. Is dat proces waarin de Treuhand-commissie een sturende rol speelde enigszins ordelijk verlopen?

“Nee, totaal niet. Onze industrie werd van de kaart geveegd. En dat is echt niet alleen te wijten aan de technologische achterlijkheid van het productieapparaat in de voormalige DDR. Voor een deel is concurrerende productiecapaciteit opgekocht en vernietigd. Eenzelfde ontwikkeling dreigt nu plaats te vinden met de Opel-vestiging in Eisenach, die qua technologie tot de modernste bedrijven van Europa behoort. Het proces van privatisering is gepaard gegaan met criminaliteit op grote schaal, waardoor het rechtsgevoel bij veel mensen gekrenkt is. De grote, agrarische bedrijven die we in het oosten kenden, zitten eveneens in de hoek waar de klappen vallen. De regering heeft een voorkeur voor het particuliere familiebedrijf, een concept waar deze bedrijven niet in passen.

Wie uit het westen kwam en pak en stropdas droeg, kon voor een mark een bedrijf opkopen. Kwam je uit het oosten dan had je het nakijken. Alles werd en wordt verpatst. Op dit moment worden meren die tot het gemeentelijk domein behoren, geprivatiseerd. Wie daar wil zwemmen, vissen of wat dan ook, moet daarvoor gaan betalen. Nee, de strijd met betrekking tot het eigendom is bepaald nog niet ten einde.”

Klaus: “Na het verdwijnen van de DDR kwamen er veel burgers uit het westen die hun oude bezit, huizen en grond, opeisten. Degenen die daardoor getroffen werden kregen ergens anders grond of woonruimte bij wijze van compensatie. En dan gaat het om mensen die ten opzichte van degenen die hun bezit op kwamen eisen, meestal heel

Klaus Singer

veel minder hadden. Veel mensen raakten dus hun werk, grond en woning kwijt. Dat maakt het allemaal extra pijnlijk.”

Hoe is het nu twintig jaar later? Eén maatschappij of twee werelden?

“Twee werelden, absoluut. En dat blijft nog minstens twintig jaar zo.” Klaus: “wetenschappelijk onderzoek toont dat op demografisch en sociaal-economisch vlak onomstotelijk aan. Werkloosheid, hartziekten (in relatie tot stress), armoede onder ouderen, veel mensen in het oosten gaan van een werkloosheidsuitkering naar een nog geringere oudedagsvoorziening. Op die manier worden oude verhoudingen gereproduceerd.”

Je bent dus niet onverdeeld positief over het verdwijnen van de DDR?

“Niemand wil de muur terug (red: uit onderzoek blijkt dat 1 van de 7 inwoners daarvoor is en dat driekwart van de inwoners in het oosten het democratisch-socialisme aantrekkelijk vindt). We zijn vrijer maar sociaal gezien is er ook veel verloren gegaan. Wat me erg stoort is dat de DDR in het westen tot een karikatuur is gemaakt.”

De SED is opgeheven, de PDS is opgericht en vervolgens opgegaan in Die Linke. Zijn het loten van dezelfde boom of mag je dat zo niet stellen?

“De relatie PDS-SED bestaat; veel voormalige PDS-leden waren daarvoor SED-lid. SED-PDS: ik hoor niet bij degenen die zeggen ‘daar had ik niets mee te maken’. Zo’n opstelling is a-historisch en daar komt bij dat ik me niet schaam voor mijn SED-lidmaatschap. Ik laat me er evenmin op voor staan. Die Linke is een ander verhaal omdat die partij ook veel leden in het westen heeft. De PDS slaagde er nooit in om in deelstaten als Hamburg, Nedersaksen, Hessen en Saarland electoraal te scoren. Met de komst van Die Linke is dat veranderd.”

Hoe zijn jullie contacten met andere voormalige communistische partijen in Oost-Europa?

“De contacten zijn heel beperkt. In Polen hebben we contacten met intellectuelen en maatschappelijke organisaties, maar niet op partijniveau. Wat Tsjechië betreft hebben we goede contacten met de KP Bohemen, die in het Europese Parlement vertegenwoordigd is. Na ’89 zijn de contacten met zusterpartijen vrijwel weggefallen.” Klaus: “In verschillende landen, waaronder Rusland, hebben partijleiders zich ontwikkeld tot ondernemers die de meest beroerde variant van het kapitalisme in praktijk brengen. Als er iets is, dat het socialisme in diskrediet brengt”

Hoe moeten we de opmars van Die Linke in het westen duiden?

“Dat heeft met Oost-West verhoudingen niet zoveel te maken. Het komt eerder door iemand als Gerard Schröder met zijn Rood-Groene coalitie. Hun ‘Agenda 2010’, Hartz IV; de harde bezuinigingen die de mensen niet verwacht hadden van sociaal-democraten en groenen. En natuurlijk de persoon van Oskar Lafontaine, zonder hem zou Die Linke er niet in geslaagd zijn om in het westen door te breken, zoals de afgelopen tijd het geval is geweest. Hij wordt bekritiseerd omdat hij autoritair zou zijn en dergelijke, maar je hebt in een dergelijke situatie iemand nodig die zijn rol als leider serieus neemt in plaats van achterover te leunen en te zien wat er gebeurt.”

Klaus: “Het kader van Die Linke in het westen is divers, maar een deel daarvan bestaat uit radicalen die na twintig jaar vruchteloos discussiëren plotseling aansluiting hebben gevonden bij een partij die ertoe doet. In sommige gevallen leidt dat ertoe dat zij een podium hebben gevonden voor kletsboekverhalen waar wij als partij niet verder mee komen. Partijkaders in het westen zouden er goed aan doen om te leren van fouten die wij in het oosten gemaakt hebben. Maar het lijkt erop dat mensen er soms

de voorkeur aan geven om die fouten te herhalen. Daar komt bij dat vakbonden in het westen vaak net zo hiërarchisch georganiseerd zijn als bij ons in de DDR-tijd het geval was. Net zoals je in de DDR stalinisten had, heb je in het westen trotskisten en maoïsten die er meer op uit zijn om hun clubbelangen door te zetten dan gezamenlijk de partij op te bouwen.

Bij ons in het oosten is er op dit moment sprake van een open discussiecultuur, terwijl er in het westen relatief veel in kleine kamertjes bedisseld wordt, er allianties worden gesmeed en er op congressen zaken door worden gejust. Dat is een uitdrukking van botsende culturen.”

Toch Oost-West binnen de partij?

“Ja natuurlijk. We zijn ontstaan op grond van verschillende maatschappelijke ervaringen. Sinds 1995 besturen wij Lichtenberg, waar we nu een vrouwelijke burgemeester van onze partij hebben. In het westen heeft links nooit bestuursverantwoordelijkheid gedragen en zijn de partijleden radicaler. In het westen zijn meer arbeiders en werklozen lid van de partij, in het oosten is het meer een dwarsdoorsnee van de samenleving. Partijleden in het oosten zijn door de bank genomen hoger opgeleid. De meeste arbeiders in de voormalige DDR willen of niets met politiek te maken hebben of ze stemmen CDU. Dat ze daarmee hun eigen belangen schaden, dringt nog niet echt tot hen door.”

Die Linke in het oosten komen op voor de belangen van gewone mensen maar slagen er niet in arbeiders daarvan te overtuigen?

“In de DDR hadden arbeiders een streepje voor. Maar lid van de SED werden zij ook in die tijd slechts bij wijze van uitzondering. ‘Wij doen ons ding en de staat die kan mijn rug op’, was de heersende mentaliteit. Inmiddels hebben we wat bedrijfsraden en vakbondsvertegenwoordigers binnen onze partij, maar het contact met de arbeiders blijft moeizaam.”

Zijn arbeiders tevreden met de bestaande situatie?

“Nee, helemaal niet. Maar het gevoel ertoe te doen, is er niet. Er verandert toch niets, waarom zou ik een grote bek opzetten en mezelf in problemen brengen? En daar zit helaas iets in. Twintig jaar geleden hadden demonstraties

nog enig effect, nu kun je vierentwintig uur per dag demonstreren zonder dat iemand zich daar ook maar iets van aantrekt.”

Klaus vult aan: “Vanuit het oogpunt van de democratie is dat een gevaarlijke ontwikkeling. Maar het valt niet te ontkennen dat dit gevoel vooral onder laag opgeleide mensen sterk aanwezig is. In het oosten van het land wordt massaal naar de commerciële televisie gekeken. Deskundigen in het westen verklaren dat op grond van het twijfelachtig cultureel niveau van de bevolking. Maar volgens mij is dat een oppervlakkige verklaring; de mensen in het oosten staan sceptisch tegenover de publieke omroep omdat die zowel in de DDR-tijd als nu vooral de dominante opvatting van de heersende klasse doorgeeft. Op de ARD is er veel belangstelling voor de CDU, de SPD, De Groenen en de liberalen en heel soms zie je een vertegenwoordiger van Die Linke. Mensen zien dat en zijn niet achterlijk. Mede uit die onvrede kijken ze niet naar wat ze de staatsomroep noemen, maar naar de commerciële. Tot verontwaardiging van de spraakmakende elite in het westen: de DDR hoor je volgens haar namelijk te vergelijken met de nazi-dictatuur, maar niet met de Bondsrepubliek.

Er wordt de laatste jaren gesproken over twee Duitse dictaturen. Daarmee wordt het fascisme als tamelijk onschuldig weggezet. Door de regering wordt er 17 miljoen euro uitgetrokken om de Duitse eenwording – en daarmee de ondergang van de DDR – te vieren. Daar staat tegenover dat er maar 200.000 euro uitgetrokken wordt om het begin van de Tweede Wereldoorlog te herdenken. De pompeuze herdenking van de dag van de Duitse hereniging doet me erg denken aan de situatie in de DDR-tijd; hoe ontevredener de mensen waren, des te grootser waren de feesten. Brood en spelen.

Honderdduizenden scholieren worden in het kader van excursies naar Stasi-gevangenschappen gebracht waar in de jaren vijftig gruwelijke dingen gebeurden maar wat daarna tamelijk normale gevangenschappen waren. En die gevangenschappen worden dan vergeleken met Dachau en Buchenwald waar mensen massaal omgebracht werden. In Sachsen heeft dat ertoe geleid dat de vertegenwoordiging van de Joodse gemeenschap de samenwerking met de regering heeft opgezegd uit onvrede met haar herdenkingsbeleid.”

Foto: Mike McHolm / Flickr.com

VRIJHEID EN GELIJKWAARDIGHEID SÁMEN VERWEZENLIJKEN

Tekst: Rob Janssen

Ooit werd hij bij de sociaal-democraten weggejaagd en voelde hij zich in Parijs en Amsterdam beter thuis dan in West-Duitsland. Het Bondsdag-lid Wolfgang Gehrcke (66), geboren in Beieren, kan terugkijken op een politieke carrière die tijdens de Koude Oorlog begon en die ook 20 jaar na de val van de muur nog niet beëindigd is. Hoe schat hij de kansen en bedreigingen voor Die Linke in, nu de partij electoraal ook in het westen vaste voet heeft verkregen? “Juist in het westen zit de dynamiek van Die Linke”

“Op mijn zeventiende werd ik geroeyeerd door de SPD. Omdat ik Marx las. Tja, zo ging dat tijdens de Koude Oorlog. Ik werd toen lid van de communistische partij; uiteindelijk sloot ik me in 1990 aan bij de PDS. Je kunt dus wel zeggen dat ik een linkse voorgeschiedenis heb.”

Hoe keek u vóór de val van de muur tegen Oost-Duitsland aan?

“Ik wil erop wijzen, dat het denkpatroon daarover in West-Duitsland decennialang gedomineerd werd door het gegeven van de gedeelde staat, de *Zweistaatlichkeit*. Die tijd heb ik zeer bewust meegemaakt en ik kan je zeggen dat ik me toen meer in Parijs en Amsterdam thuis voelde dan in Duitsland. Vooral de CDU droeg in die jaren een herenigingspolitiek uit, die gericht was op het idee van een ‘Groot-Duitsland’. Ikzelf had echter

veel meer een herenigd Duitsland van meer sociale rechtvaardigheid voor ogen, een Duitsland waar studeren voor iedereen toegankelijk was, een Duitsland met een sterk anti-fascistisch karakter. In die zin had ik wel een zwak voor de DDR. Niet dat mijn denkrichting ééndimensionaal was. Ik was ervan overtuigd, dat in geval van hereniging de positieve aspecten van beide staten samengebracht moesten worden.”

Als u terugblijkt, heeft de val van de muur vooral goed of juist slecht gedaan?

“Ik denk dat je moet constateren dat de val economisch gezien – en gedeeltelijk ook in politieke zin – een zege van het kapitaal is geweest. Fabrieken in het Oost-Duitsland, grond, noem maar op; het werd na de *Wende* allemaal door het westen overgenomen. Niettemin is er ook

winst: vrijheid. Bijvoorbeeld de vrijheid om te reizen waarheen je wilt, en de vrijheid om te lezen wat je wilt. Ik bedoel: ik heb in het westen altijd Trotski kunnen lezen, wanneer ik wilde. In de DDR kon je het beter niet in je hoofd halen om werken van westerse iconen te lezen. Maar realiseer je wel: de winst is betaald met een minimum aan sociaal gehalte! Het is altijd mijn streven geweest om vrijheid en gelijkwaardigheid sámen te verwezenlijken. Ik vergeet nooit meer, dat Klaus Kinkel (destijds liberaal minister van Buitenlandse Zaken – red.) na de *Wende* tegen me zei: ‘Zo, nu moeten we de DDR-ambassades maar eens overdragen.’ Met andere woorden: ónze mensen erin en die van het oosten eruit. Stel je voor: er werd dus een complete elite ingewisseld!”

Nog steeds wordt Die Linke aangevallen op het SED-verleden. Zo spreekt minister-president Roland Koch (CDU) van de westelijke deelstaat Hessen nog altijd over ‘die Kommunisten’ als hij Die Linke bedoelt. Daar valt ook wel wat voor te zeggen!

“Ik kan mensen als Roland Koch wel begrijpen. Zij dachten dat het socialisme na de val van de muur voorgoed uitgeschakeld zou zijn. Nu zien ze, dat uitgerekend de socialistische verkiezing na verkiezing winnen. Kijk, de mensen in het westen zijn met het sentiment waaraan mensen als Koch refereren nou eenmaal opgegroeid. Toch groeien we juist daar; de dynamiek zit ’m voor Die Linke in het westen. Daarbij duikt het probleem op, dat menig partijgenoot in het oosten wellicht denkt: ‘Nou pakken die uit het westen ons hier ook nog onze partij af’. Ook met zulke sentimenten moeten we rekening houden.”

Foto: Die Linke

Wolfgang Gehrcke werd in 1943 geboren in het Beierse Reichau. In 1961 werd hij lid van de KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) en later de DKP (Deutsche Kommunistische Partei), en was mede-oprichter van de SDAJ (Sozialistische Deutsche Arbeiterjugend). In 1990 treedt hij toe tot de PDS, de opvolger van de SED en de voorganger van Die Linke. Gehrcke is lid van het partijbestuur van Die Linke en was tussen 1998-2002 en vanaf 2005 lid van de Bondsdag.

Tijdens de Bondsdagverkiezingen op 27 september heeft Die Linke goed geboerd. Met 11,9 procent van de stemmen – een winst van 3,2 procent – kan de partij zich nu de vierde van Duitsland noemen. De verkiezingen werden gekenmerkt door een dramatisch verlies van regeringspartij SPD; de sociaal-democraten behaalden het slechtste resultaat ooit. De liberale FDP won daarentegen aanzienlijk en zal met CDU/CSU van bondskanselier Merkel een nieuwe regering vormen. Gelijktijdig met de Bondsdag-verkiezingen vonden in Sleeswijk-Holstein en Brandenburg deelstaatverkiezingen plaats. Ook hier scoorde Die Linke goed: met 6 procent is de partij voor het eerst vertegenwoordigd in het parlement van Schleswig-Holstein en met ruim 27 procent (een licht verlies) blijft Die Linke de tweede partij in Brandenburg. Daarmee is de trend opnieuw bevestigd: Die Linke doet haar intrede in het ene na het andere westelijke deelstaatparlement en consolideert in het oosten. (Bron: Tribune oktober)

Foto: Hannibal Hanschke / ANP

U zei dat u heel open met de verwijzing naar de DDR omgaat.

Hoe doet u dat dan?

“Tijdens de voorbije verkiezingscampagne sprak ik in Oost-Duitsland met mensen die zeiden: ‘Eigenlijk zou ik op jullie moeten stemmen, maar dat kan ik niet vanwege jullie SED-verleden.’ Ik ga dan de discussie aan. Om duidelijk te maken, dat wij ons zeker ervan bewust zijn dat de DDR geen rechtsstaat was. En dat ook wij van de geschiedenis geleerd hebben. En dat ook wij vinden dat zeker niet alles in de DDR goed was. Maar dat het fout is geweest dat datgene wat wél goed was, overboord is gekieperd.”

Vooral in de westelijke deelstaten groeit Die Linke. In Hessen, Niedersachsen, Hamburg, Bremen en onlangs weer in Schleswig-Holstein en Saarland boekte de partij de laatste tijd grote successen.

Hoe verklaart u dat?

“Natuurlijk speelt de populariteit van Oskar Lafontaine en Gregor Gysi een belangrijke rol. Daarnaast kun je niet ontkennen, dat de SPD een rampzalig beleid heeft gevoerd. De ergste

verslechteringen, Agenda 2010 en Hartz IV, zijn doorgevoerd door Rot/Grün, de regering van SPD-kanselier Gerhard Schröder en Joschka Fischer van de Groenen! Daardoor is er ter linkerzijde een vacuüm ontstaan. Iets anders is, dat onze buitenparlementaire zichtbaarheid in het westen goed gevallen is. We zijn erin geslaagd om daar onze standpunten geloofwaardig uit te dragen. Kortom de verkiezingsresultaten zijn terug te voeren op onze eigen prestatie én het falen van de SPD.”

Welke rol spelen de Oost/West-verschillen in uw partij? Hoe kunnen beide groepen volgens u het beste integreren?

“Eerst dit: In het oosten zijn we een volkspartij. Dat zie je bijvoorbeeld aan het aantal kandidaten dat er met regionale voorkeursstemmen gekozen is. We scoren in de oostelijke deelstaten tot aan 30 procent van de stemmen; dat betekent dat we bijna altijd in beeld zijn voor regeringsdeelname op deelstaatsniveau. In het westen zitten we op ongeveer 10 procent en daar lijkt regeringsdeel-

name nog niet erg nabij. Als je het hebt over integratie van beide delen, dan is het in mijn ogen heel belangrijk dat twee dingen bevorderd worden: discussie en nieuwsgierigheid. Dat laatste is wezenlijk. De vraag ‘Hoe leefden de mensen in Oost-Duitsland’ is daarbij even belangrijk als ‘Hoe ziet de geschiedenis van het westen eruit?’. Het gaat om het opwekken van wederzijdse belangstelling. En respect. Zodat linkse mensen samen over hun beginselen kunnen discussiëren. Dan nog iets heel belangrijks: de jongere generatie van ná de val van de muur. De kinderen van de hereniging, zogezegd. Zij bouwen hun sociale netwerken in toenemende mate op langs elektronische weg. Wist je dat tijdens de laatste verkiezingen 20 procent van onze stemmers in het westen zijn mening heeft gevormd via internet? Deze jonge groep kiezers heeft een heel andere historische achtergrond, voor hen is de hereniging iets uit een grijs verleden; ook daar moeten we oog voor hebben. Begrijp me goed; belangstelling en respect voor elkaar

27 September 2009. Lothar Bisky en Oskar Lafontaine metk Kandidaat Gregor Gysi

tonen is iets anders dan je aanpassen aan al die verschillen tussen oost en west, jong en oud. Ik ben tegen aanpassing, in die zin dat je ineens gaat doen alsof je zo bent zoals de groep waarvoor je opkomt. Kijk, ik vecht voor sociale rechtvaardigheid maar ben zelf als lid van de Bundsdag niet armlastig. Je hoeft niet economisch of cultureel getroffen te zijn om sociaal te denken.”

Okay, maar vindt u dat oost en west van elkaar kunnen leren en elkaar kunnen versterken?

“Zeker. Als je naar de verschillen tussen oost en west kijkt, dan zie je dat we in het oosten echt *eine Partei für den Alltag* zijn; een partij voor het gewone, dagelijkse leven. Een partij die zich voor ouderen inzet, een partij die klaarstaat om mensen die het nodig hebben te helpen bij het invullen van formulieren, bij de Kledingbank, bij de opvoeding van kinderen, noem maar op. Dat gebeurt in het westen nog heel weinig. Maar daar zie je weer veel meer, dat er open gediscussieerd wordt, dat pijnpunten benoemd worden. Ik vind het belangrijk dat er ook in het oosten veel meer een politieke cultuur van open discussie komt.”

Denkt u dat Die Linke ook in het westen kan wortelen in de samenleving?

“Dat zal onder meer afhangen van hoe de discussie over meeregeren of niet daar gevoerd wordt. Veel mensen in de partij vinden dat we moeten meeregeren. Tegelijkertijd vinden heel wat partijgenoten dat we bij regeringsdeelname onze principes niet over boord mogen gooien. Dat laatste komt niet zomaar uit de lucht vallen; in Italië, Frankrijk en Spanje is links door het systeem min of meer opgegeten. Het komt erop aan dat daarin een balans gevonden wordt. Een voorbeeld: ik zal er nooit mee

akkoord gaan dat Duitse soldaten naar oorlogsgebieden worden gestuurd. In mijn ogen bestaat er namelijk nooit ‘een beetje oorlog’. En vergeet niet: in de oppositie kun je heel veel bereiken. Toch zie je dat we na de deelstaatverkiezingen in Saarland en Brandenburg (op 27 september behaalde Die Linke daar 21, respectievelijk 27 procent van de stemmen – red.) potentiële regeringspartners zijn. Dan is de vraag: waar gaan we als partij naar toe? Dat zijn de vragen die op ons afkomen en waarover we met elkaar het debat moeten aangaan.”

TELEFOONTJE UIT BERLIJN

Op 12 oktober j.l. gaf minister-president Matthias Platzeck (SPD) van de oostelijke deelstaat Brandenburg te kennen een nieuwe coalitie te willen vormen met Die Linke. Daarmee zou tien jaar regeringssamenwerking tussen SPD en CDU beëindigd worden in die deelstaat. Aangenomen wordt overigens dat Platzeck een ‘telefoontje uit Berlijn’ kreeg, nadat zijn partij in de deelstaat Thüringen een dag eerder Die Linke negeerde en voor een intern zwaar omstreden coalitie met de CDU koos.

In Saarland, waar evenals in Thüringen in augustus deelstaatverkiezingen plaats vonden, blijft grote winnaar Die Linke (met 21 procent van de stemmen nieuw in het parlement) buiten de regering. Dit werd mogelijk gemaakt door de Groenen, die in die deelstaat de christen-democraten en de liberale FDP aan een meerderheid hielpen.

HET RIJKE

DEEL 49

Elisabeth Spaan over

Rosa Luxemburg (1871 - 1919)

ROOIE LEVEN

**'HOE HET SOCIALISME GEREALISEERD MOET WORDEN
LIGT VERSCHOLEN IN DE NEVEL VAN DE TOEKOMST'**

In *De Duitse Revolutie 1918-1919* schrijft de Duitse historicus Sebastian Haffner hoe de sociaal-democraten Noske en Ebert soldaten en matrozen naar Berlijn laten komen om de revolutie een halt toe te roepen. Dat gebeurde in november 1918, vlak na de Eerste Wereldoorlog. De soldaten gaan echter naar huis en de matrozen kiezen de kant van de bevolking. Daarom halen Noske en Ebert paramilitaire vrijwilligers naar Berlijn met de opdracht de 'muitende matrozen' neer te slaan en de symbolen van de revolutie, Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg, te vermoorden. Tussen 24 december en 29 december worden alle matrozen gedood en op 15 januari 1919 worden Luxemburg en Liebknecht gearresteerd en nog diezelfde nacht vermoord. De revolutie waarop socialistische jaren hoopten werd door Noske en Ebert neergeslagen. Dit verraad van de sociaal-democraten heeft de socialistische revolutie in de kiem gesmoord en de deur opengezet voor het nationaal-socialisme, aldus Haffner, en daarmee de wereld een hoop ellende bezorgd.

KRITISCH MAAR OVERTUIGD

Rosa Luxemburg¹ (1871-1919) was een kritisch maar overtuigd socialiste. Ze is geboren in Polen, was lid van de verboden Poolse arbeidersbeweging, en studeerde in Zürich. Haar afstudeerscriptie ging over de industriële ontwikkeling van Polen. Ze is voorstander van een onafhankelijk Polen. Polen is sinds 1795 verdeeld onder Pruisen, Oostenrijk en Rusland. Haar pleidooi is in strijd met het internationale marxisme, maar het streven naar nationale onafhankelijkheid moet volgens haar per situatie bekeken worden.

Ze gaat in 1898 naar Berlijn. Daar wordt ze lid van de SPD, de grootste en rijkste socialistische partij in Europa. In Berlijn publiceert ze twee artikelen die later als *Hervorming of Revolutie*² verschijnen. Hiermee vestigt ze haar naam. Het is een antwoord op artikelen van Eduard Bernstein. Volgens hem zal een geleidelijke hervorming van het kapitalisme tot een socialisering van de samenleving

leiden. Zij weerlegt minutieus zijn argumentatie en geeft aan dat Bernstein het marxisme teniet doet. Door de strijd te ontkennen die voor een sociale en rechtvaardige samenleving geleverd moet worden, ontstaat passiviteit waardoor de bevolking het moment dat ze in actie moet komen niet meer herkent en verloren laat gaan. In 1890 was de wet tegen het socialisme afgeschaft. Voor de meeste partijleiders van de sociaal-democraten leek toen de socialistische strijd buiten het parlement voorbij. Eduard Bernstein rechtvaardigde dat. August Bebel en Karl Kautsky, de toonaangevende marxisten van dat moment, stemmen openlijk in met haar kritiek maar ondernemen verder niets.

EEN OORLOGSZUCHTIGE DRIE-EENHEID

In *De Accumulatie van het Kapitaal* (1913), haar meest indrukwekkende werk, is ze ook heel kritisch. Ze stelt dat het in het kapitalisme niet om de productie gaat maar om het vermeer-

deren van kapitaal. Er is steeds winst nodig. Als de markt verzadigd is, gaat de kapitalist op zoek naar andere afzetgebieden. Door het veroveren van koloniën zal het nieuwe gebieden 'ontginnen'. Kapitalisme, imperialisme en oorlog vormen een drie-eenheid. Als men dit op zijn beloop laat, als er geen socialistische strijd gestreden wordt, zal de ineenstorting van het kapitalisme wel eens erg lang op zich kunnen laten wachten. Duitsland dat pas sinds 1870 een staatkundige eenheid vormde, was in die tijd bevangen door de droom van 'wereldmacht'. Om een wereldmacht te worden moest men Engeland verslaan. Daarvoor was een vloot nodig. Voor expansie van de industrie waren grondstoffen nodig. Duitsland had echter geen vloot en geen grondstoffen. De opkomende industrie bekostigde de vloot, die ook kon helpen bij het veroveren van koloniën. De regeringselite verzamelde zijn legers en stond paraat om het Franse Elzas-Lotharingen binnen te marcheren op zoek naar ijzer en staal.

De dreiging van oorlog hing in de lucht. Rosa Luxemburg schrijft partijfunctionarissen aan om een anti-oorlogsconferentie te beleggen. Niemand reageert behalve haar levenslange partijvriendin Clara Zetkin. Er zijn veel demonstraties. De meeste sociaal-democraten zijn tegen de oorlog. Toch stemt de SPD in het parlement in augustus 1914 voor de oorlogskredieten. Slechts één afgevaardigde komt later op zijn beslissing terug: Karl Liebknecht.

CRISIS VAN DE SOCIAAL-DEMOCRATIE

Een kleine groep waaronder Rosa Luxemburg splitst zich af van de partij en noemt zich Spartacus. Luxemburg wordt in februari 1915 gearresteerd en zal met een 'pauze' van een half jaar 3,5 jaar gevangen zitten wegens 'veiligheidsoverwegingen'. In de gevangenis schrijft ze artikelen over

de crisis van de sociaal-democratie. In de tweede periode van juli 1916 tot november 1918 – ook Karl Liebknecht is in mei 1916 gearresteerd – schrijft ze een reeks pamfletten die onder de naam 'Spartacus' worden verspreid. Je kunt ze lezen als een woedende aanval op de sociaal-democratische partij en de Duitse bevolking die zich in de oorlogsroes hebben laten meeslepen.

In september 1918 schrijft Rosa Luxemburg *De Russische Revolutie*. Het is een zeer kritische kijk op wat zich dan in Rusland afspeelt. Hoewel het niet af is wil ze het wel direct publiceren. Het wordt haar afgeraden omdat het de tegenstanders van de Russische Revolutie in de kaart zou spelen. Een paar jaar na haar dood wordt het alsnog gepubliceerd.

ENIGE FRAGMENTEN UIT DE RUSSISCHE REVOLUTIE

Hoewel deze fragmenten misschien wat gedateerd overkomen, is de kritiek die Rosa Luxemburg op de gang van zaken in Rusland heeft wel duidelijk.

'De ontbinding van de Vergadering in november 1917, die tot een grondwet moest leiden, speelt een belangrijke rol in de politiek van de bolsjewieken. Lenin had zelf de bijeenkomst in oktober geëist, waarom was zijn eerste stap dan die ontbinding?

Trotsky zegt dat de kandidatenlijsten in die eerste weken van oktober nog teveel oude namen droegen. Dat mag dan zo zijn, maar waarom hebben knappe koppen als Lenin en Trotsky niet zonder aarzelen nieuwe verkiezingen uitgeschreven. In plaats daarvan komt Trotsky tot de conclusie dat iedere Vergadering niet zal voldoen omdat het door de snelle veranderingen van de mensen in de samenleving nooit een juiste afspiegeling kan zijn van de bevolking. Nu weerspiegelt het democratische lichaam altijd de bevolking op het eind van de verkiezingen. Maar de geschiedenis en de ervaring leert nou juist dat er ook na verkiezingen een constante stroom vloeit tussen wat bij de bevolking leeft en zijn afgevaardigden. De levende beweging van de massa zorgt juist voor een correctie op 'het starre mechanisme' van de democratie.

Hoe democratischer de instituties, hoe levendiger en sterker de polsslag van het politiek leven, en des te directer en completer hun invloed. En moet die levendigheid nu afgeschaft worden ten gunste van rigide partijschema's en partijleuzen. Natuurlijk heeft iedere democratische institutie zijn beperkin-

gen maar de oplossing die Lenin en Trotsky geven, het uitbannen van de democratie, is erger dan de beperking waaraan het lijdt'.

Over het beperkt toestaan van stemrecht zegt ze:

'Het lijkt het erop dat zij het algemene kiesrecht afwijzen. Kiesrecht is echter geen abstractie maar heeft altijd te maken met de sociale en economische verhoudingen waarvoor het is ontworpen. Het kiesrecht zoals uitgewerkt door de Sovjetregering is bestemd voor de overgangperiode van de burgerlijke naar de socialistische samenlevingsvorm. Lenin en Trotsky geven het stemrecht echter alleen aan degenen die van hun eigen arbeid kunnen leven. Dat stemrecht heeft alleen maar betekenis als het voor iedereen mogelijk is om op basis van zijn eigen werk zich te ontwikkelen en een adequaat menselijk leven te leiden. Maar zoals het er nu in Rusland uit ziet, zijn grote groepen los gerukt van hun baan en bestaan. Niet alleen kapitalisten en grootgrondbezitters maar ook brede lagen van de middenstand en zelfs groepen uit de werkklassse. Voor een socialistische economie die al tot stand is gekomen is kiesrecht een anachronisme. Maar voor de overgangperiode naar de proletarische dictatuur geldt dat niet'.

En over de afbraak van de meest democratische uitingen:

'Persvrijheid, vrijheid van vereniging en vergadering etc., zijn de garanties voor een gezond openbaar leven en politieke activiteit van de bevolking. Zonder deze vrije en onbeperkte

rechten is de zeggenschap van de bevolking ondenkbaar. Vrijheid is pas vrijheid als er vrijheid is voor andersdenkenden'.

Volgens haar gaan Lenin en Trotsky ervan uit dat de socialistische omwenteling al klaar ligt, maar, zo zegt ze:

'Dat is jammer genoeg, of misschien wel gelukkig, niet het geval. Het socialisme als een economisch, sociaal en juridisch systeem is iets wat compleet verborgen ligt in de nevel van de toekomst. Wij hebben slechts een paar richtingsaanwijzers. Wij weten min of meer wat wij moeten uitbannen om de weg vrij te maken voor een socialistische economie. Maar voor die duizenden concrete maatregelen ligt er geen sleutel bij de socialistische partij. Daarom moet de gehele bevolking hieraan deelnemen, anders wordt het een socialisme uitgevaardigd van achter een officiële tafel door een handvol intellectuelen. Het moet het werk zijn van de klasse, niet van een kleine minderheid. Het moet stap voor stap voortkomen uit de actieve deelname van de bevolking. Men kan van Lenin niet het onmogelijke verwachten, en de bolsjewieken weten maar al te goed dat een revolutie niet met rozenwater wordt gedoopt. Maar het gevaar begint daar waar men van de noodzaak een deugd maakt'.

Tot slot:

'Maar Lenin en Trotsky zijn wel de enigen die kunnen uitroepen: Wij hebben het gewaagd'.

WAT HEBBEN WIJ NU AAN HET SOCIALISME VAN ROSA LUXEMBURG?

Op 7 oktober 1918 wordt de wapenstilstand afgekondigd, WO1 is voorbij. Alle gevangenen krijgen amnestie. Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht komen een maand later vrij. Maar het plan om hen te vermoorden ligt al klaar.

Met Rosa Luxemburgs ideeën over democratie, kiesrecht en vrijheid zullen velen het nu, bijna honderd jaar later, wel eens zijn. Haar kritiek op Lenin en Trotski kwam voort uit grote teleurstelling omdat juist waar het socialisme de kans kreeg, geen socialistische basisdemocratie maar een dictatuur van bovenaf ontstond. Overigens stonden toen in de rest van Europa democratie en kiesrecht ook nog op een laag peil.

Ze beschouwt Marx niet als dé autoriteit en het marxisme niet als een vaststaande theorie. Het socialisme is voor haar geen kant en klaar systeem. Haar socialisme richt zich niet allereerst op *Erst das Essen und dann die Moral*. Haar socialistische economie heeft als doel een samenleving waarin iedereen naar eigen aanleg en ontwikkeling werk heeft zodat men in zijn eigen levensonderhoud kan voorzien. Voor een dergelijke economie zijn nieuwe samenlevingsvormen nodig en er zullen nieuwe situaties ontstaan. Van oude situaties kan men aangeven dat ze niet tot die economie hebben geleid. Maar hoe een nieuwe situatie uitpakt kan men nooit van tevoren weten. Daarom moeten vanaf het begin zo veel mogelijk mensen aan de opbouw van een nieuwe samenleving deelnemen want juist een zo groot mogelijk aantal deelnemers kan allerlei uitwassen corrigeren, is de stelling van Luxemburg. Die deelname kan op alle mogelijke manieren, via verkiezingen, door massastakingen, door betogingen, demonstraties en onderzoek. Kortom, de bevolking zelf moet de socialistische economie tot stand brengen. Daarbij is een (marxistische) theorie niet de basis maar slechts een leidraad. Rosa Luxemburg voelde grote

verbondenheid met de werkende klasse. De werkende klasse, toen driekwart van de bevolking, moest lange dagen werken en kon nauwelijks aan de armoede ontsnappen. Naast het liberalisme vierde de angst voor voedseltekorten vanwege de groeiende wereldbevolking hoogtij. De loongrens voor werkenden werd daarom 'wetenschappelijk' vastgesteld op armoedeniveau om bevolkingsbeperking te 'stimuleren'. Tegenover de grote groep werkenden stond de veel kleinere groep 'vrijgestelden' die niet direct voor hun levensonderhoud van werk afhankelijk waren. Het verzet tegen de armoede en de oproep tot een klassenstrijd kwam vanuit deze veel kleinere, welgestelde klasse. Met dat startpunt in gedachten kan het kritische socialisme van Rosa Luxemburg ook in deze tijd ingezet worden. Je hoeft niet ver te kijken om te zien dat wij, als de veel kleinere welgestelde groep in de wereld, de mogelijkheid hebben om te onderzoeken hoe en waarom de armoede in driekwart van de wereld in stand wordt gehouden. Een oproep aan de armen in de wereld om in verzet te komen, is niet realistisch. Maar wij zouden stap voor stap de drogredenen kunnen openbaren die in theorie de armoede helpt maar in de praktijk deze in stand houdt. Zoals bijvoorbeeld Francine Mestrum, die in haar boek over globalisering en armoede stelt: 'Ook de veel geprezen microkredieten geven arme vrouwen een zeker laag inkomen, maar ze komen nooit boven dat inkomen uit'⁴.

Onze eigentijdse angst voor de Chinese economie kan ook ontzenuwd worden. Het argument dat alleen de vrije markt helpt om 'dat gevaar' te keren verhuult dat wij, als 'kapitalisten', zelf de wereldmarkt naar onze hand willen zetten. En dichter bij huis moeten wij laten zien dat door nieuwe 'sociale' wetgeving opnieuw een goedkoop in te zetten arme klasse zal ontstaan. Dat niet

Elisabeth Spaan studeerde politiek staatsrecht en filosofie en is sinds 2000 actief lid van de SP. Ze schrijft een proefschrift over anarchistische en revolutionaire vrouwen, waaronder Rosa Luxemburg, en hun afwezigheid in de geschiedschrijving.

efficiëntie, bezuinigingen of ombuigingen maar het dogma van de vrije markt onze regeringen al jaren in de greep heeft. Het moet voor iedereen duidelijk worden dat dit dogma, toegepast op staatsniveau niet slechts de sociale taken overhevelt naar private ondernemingen maar dat het staatsapparaat zelf minimaliseert. Dat daarmee de zeggenschap van de bevolking over zaken in de eigen samenleving tot onder 'zeeniveau' zakt en verdwijnt. Onze democratie wordt zo een lege huls.

Overigens zou het mooi zijn als nu, twintig jaar na de val van de muur, een 'echte' liberaal, net zo kritisch als Rosa Luxemburg over het marxisme, het sprookje van de vrije markt zou doorprikken.

- 1 Zie voor een uitgebreide chronologische biografie over haar leven en werk: J.P.Nettl, *Rosa Luxemburg*, with an introduction by Hannah Arendt, Schocken Books 1966.
- 2 Dit werk verscheen een paar jaar geleden als *Hervorming of Revolutie* met een voorwoord en in een mooie Nederlandse vertaling van Pepijn Brandon bij Aksant Amsterdam, 2006.
- 3 Deze compilatie van uitspraken van Rosa Luxemburg is geconcentreerd op democratie en kiesrecht. Ik heb hiervoor gebruik gemaakt van *The Rosa Luxemburg Reader*, ed. by Peter Hudis and Kevin B. Anderson, Monthly Review Press, New York, 2004 blz. 281-310, en *Rosa Luxemburg und die Freiheit der Andersdenkenden*, zusammenge stellt von Annelies Laschitzka, Dietz Verlag, Berlin, 1990, blz. 111-163. Zie ook: www.marxists.org/nederlands/luxemburg/1918/1918rr.htm voor een integrale vertaling.
- 4 Francine Mestrum, *Globalisering en armoede, Over het nut van armoede in de nieuwe wereldorde*, Epo, 2002.

OVER SOCIALISME EN VRIJHEID

HANS VAN HEIJNINGEN
Algemeen secretaris SP

Welke invloed heeft de val van de muur gehad op de ontwikkeling van het socialisme in Nederland en Europa? Het voorlopige antwoord van linkse partijen als de SP in Nederland en Die Linke in Duitsland luidt: vrijheid en sociale rechtvaardigheid kunnen niet zonder elkaar. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dissidenten uit de DDR terechtkomen bij het socialisme van deze partijen.

Het is een voorlopig antwoord dat natuurlijk weer nieuwe vragen oproept, net als het kritische boek *Vragen, antwoorden, vragen* van de voormalige Oost-Duitse chemicus en dissident Robert Havemann in 1970. Als communist zat hij onder Hitler gevangen, in 1963 werd hij uit de Oost-Duitse Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED) gezet, van 1976 tot aan zijn dood in 1982 zat hij onder huisarrest in het dorpje Grünheide en in 1989 – twintig dagen na de val van de muur – werd hij door de partijleiding van de SED gerehabiliteerd. Maar tot die tijd kwamen in de DDR ‘vrijheid’ en

‘meningsuiting’ zelden in dezelfde zin voor.

In de jaren zeventig en tachtig kwam ik regelmatig in de DDR, in Cottbus, Oost-Berlijn en Potsdam waar ik bevriend was met jongeren die in de film- en theaterwereld werkten en kritisch stonden ten opzichte van de SED. Zij kwamen op voor de vrijheid van meningsuiting door kunstenaars letterlijk een podium te geven waarop zij hun liederen, proza en poëzie ten gehore konden brengen. Mensen als de romanschrijfster Christa Wolf en de zanger Wolf Biermann traden op in dit circuit. Biermann – met zijn onvergetelijke lied over de man die leeuwen en tijgers weerstond, die een held was voor het volk, maar die uiteindelijk ten prooi valt aan de motten – werd in 1976 de DDR uit gezet.

Op een dag in april of mei 1979 stond er een man bij mij voor de deur die een papiertje bij zich had met mijn naam en mijn adres. Had hij gekregen van een vriendin toen hij uit de gevangenis kwam en te horen had gekregen dat hij twee keuzes had: of binnen een week het land uit of enkele jaren gevangenisstraf. Zijn misdaad? Hij had een open brief geschreven aan de leiding van de SED waarin hij het opnam voor de Polen die de onafhankelijke vakbond Solidariteit op hadden gezet. Hij had kritiek geleverd op de anti-Poolse berichtgeving door de partij en de media en had het centraal comité geadviseerd om de zwarte bladzijde van de Duits-Poolse geschiedenis van 1939 – waarbij Hitler en Stalin Polen verdeelden en onder de voet liepen – nog eens zorgvuldig te bestuderen. Dat Frank de zoon was van een DDR-prominent maakte de zaak nog ernstiger, dus weg met die lastpak... Frank nam een nieuwe naam aan,

April, de maand waarin zijn tweede leven begon. Ik bracht hem in contact met de krakers van Tetterode in Amsterdam, waar hij kon wonen. Nadat hij een uitkering had weten te bemachtigen, kon hij zich opnieuw wijden aan zijn grote passie: het schilderen. Nee, vrienden van de DDR-leiding waren we niet.

Ondanks het feit dat Frank bij mij in de buurt woont, had ik hem al jaren niet gezien. Totdat ik hem twee jaar geleden plotseling zag op een druk bezochte SP-bijeenkomst vlak bij station Lelylaan in Amsterdam. Frank was lid van de SP geworden en vertelde mij na afloop dat hij zich sterk verbonden voelde met Die Linke in Duitsland. Boos, heel boos was hij op de West-Duitse elite die de DDR op een schandalige manier had opgedoekt. Alles uit de DDR, waaronder de uitstekende sociale wetgeving, was bij het grofvuil gezet en staatsbedrijven waren voor een appel en een ei aan kapitaalbezitters in het westen verkocht. Veel burgers uit de voormalige DDR voelden zich tweederangsburgers in het nieuwe, vrije Duitsland.

De val van de Muur was geen happy end maar liep voor te veel mensen in het oosten op een sociaal drama uit. Vrijheid zonder sociale rechtvaardigheid is net zo onacceptabel als het omgekeerde.